

Centar za mirovne studije
Mreža mladih Hrvatske
MAP Savjetovanja

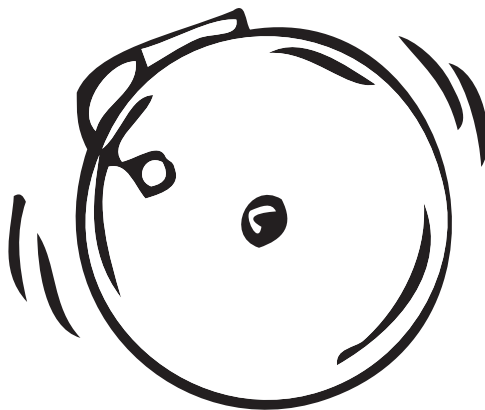

mreža
mladih
hrvatske
croatian
youth
network

MAP savjetovanja d.o.o.

ZVONI ZA MIR

Sadržaj ove publikacije nastao je u sklopu projekta „Mladi i izgradnja mira“ kojeg financira EU. Tiskanje publikacije sufinancirali su: Grad Zagreb – Ured gradonačelnika i Gradski ured za odgoj, obrazovanje i šport te Zagrebački holding d.o.o.

ZVONI ZA MIR

Centar za mirovne studije
Mreža mladih Hrvatske
MAP Savjetovanja

IZDAVAČ Centar za mirovne studije

UREDILA Lovorka Bačić

STRUČNA POTPORA Mreža mladih Hrvatske i MAP Savjetovanja

VOLONTERSKI LEKTORIRAO Zoran Tomić

PRIJELOM I TISAK ACT Printlab, Čakovec

Prijedlog rješenja naslovnice izrađen je u sklopu radionice „Izgradnja mira i aktivizam mladih“ održane u sklopu treninga Mlada MIRamiDA - trening izgradnje mira za mlade aktiviste/ice iz Hrvatske, Zadar 2009. U izradi su sudjelovali/e sudionici/e treninga, mladi aktivni u svojim zajednicama.

Ova publikacija izrađena je uz pomoć Europske unije. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost Centra za mirovne studije i ni na koji se način ne može smatrati da odražava gledišta Europske unije.

Europsku uniju čini 27 zemalja članica koje su se odlučile postupno povezivati svoja znanja, resurse i sudbine. Zajednički su tijekom razdoblja proširenja u trajanju od 50 godina, izgradile zonu stabilnosti, demokracije i održivog razvoja, zadržavajući pritom kulturalnu raznolikost, toleranciju i osobne slobode. Europska unija posvećena je dijeljenju svojih postignuća i svojih vrijednosti sa zemljama i narodima izvan svojih granica.

SADRŽAJ

1. Uvod (*Lovorka Bačić*)
2. Polazišta obrazovanja za mir – integracija mirovnih vrijednosti, sadržaja i metodologije u formalni obrazovni sustav (*Emina Bužinkić*)
3. Obrazovanje za mir u Hrvatskoj: fragmenti društveno-političkog konteksta (*Nikola Buković*)
4. Mirovno obrazovanje u odgojno- obrazovnom sustavu Republike Hrvatske (*Martina Horvat*)
5. Mirovni odgoj i obrazovanje: ciljevi i praksa (*Iva Zenzerović Šloser*)
6. Stjecanje kompetencija: osnovna metodološka načela i sadržaji koje nas educiraju za mir (*Iva Zenzerović Šloser*)
7. Primjeri dobre prakse – mirovno obrazovanje kao dio obrazovanja za aktivne građane (*Emina Bužinkić*)
8. Prilog 1 - Analiza i prijedlozi za unapređenje obrazovnih politika s naglaskom na mirovno obrazovanje (*Anka Kekez Koštro*)
9. Prilog 2 - Preporuke za integraciju mirovnih sadržaja u formalni obrazovni sustav (*uredila Emina Bužinkić*)

Uvod

Centar za mirovne studije zalaže se za uvođenje mirovnog obrazovanja u formalni obrazovni sustav. Ovom publikacijom želimo predstaviti temeljna polazišta te razjasniti načela i vrijednosti na kojima se obrazovanje za mir temelji, kao i sadržaje te metode koje smatramo neodvojivim dijelom mirovnog obrazovanja koje zagovaramo. Također, ovdje izlažemo što edukacija za mir predstavlja (u europskom, ali posebice domaćem kontekstu), u čemu je njena važnost i vrijednost te, posredno, objašnjavamo svoje motive i uvjerenje o potrebi uvođenja ove komponente u formalnom obrazovnom sustavu u Republici Hrvatskoj.

U publikaciji se nalazi analiza šireg društvenog konteksta u odnosu na pojam mira odnosno izgradnje mira u društvu i mirovnog obrazovanja te analiza postojećih obrazovnih sadržaja i programa koji imaju elemente obrazovanja za mir, a provode se unutar formalnog obrazovnog sustava. U ovom dijelu razmatraju se promjene u odgojno-obrazovnom sustavu te odnos između ciljeva i prakse provođenja ovih programa, kao i poteškoće i prepreke u njihovoj svrsishodnijoj provedbi. U nastavku se izlažu neki nalazi istraživanja koje je proveo Centar za ljudska prava¹, a koje smatramo relevantnim pokazateljima problematike neusklađenosti ciljeva i prakse u provođenju *Nacionalnog programa obrazovanja za ljudska prava* te su važni za obrazlaganje potrebe uvođenja mirovnog obrazovanja u sustav formalnog obrazovanja. Uz navedeno predstavljamo nekoliko primjera dobre prakse sličnih odnosno komplementarnih programa koji se provode u europskim državama, a koji kroz obrazovanje za aktivne građane podučavaju o nekim sadržajima i vrijednostima sadržanima u mirovnom obrazovanju.

U dodatku ovoj publikaciji predstavljamo analizu relevantnih dokumenata i obrazovnih politika koje se tiču izgradnje mira i njihove provedbe, kao i preporuke za unapređenje obrazovnih politika koje su proizašle iz analize i istraživanja „Mladi i izgradnja mira“². Na kraju ove publikacije nalaze se preporuke za integraciju mirovnih sadržaja u formalni obrazovni sustav koje su osmišljene i razrađene kroz širi konzultacijski proces s predstavnicima/ama mirovnih organizacijama mladih s područja Balkana, euromediterranske regije i država Europske unije te s nekim stručnjacima/kinjama iz Hrvatske.

¹ Istraživanje „Ljudska prava u osnovnim školama - teorija i praksa“, grupa autora: Batarello Kokić, Čulig, Novak, Reškovac, Spajić Vrkaš, 2009.

² Istraživanje proveo Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Centar za mirovne studije, 2009.

Ova publikacija izrađena je u sklopu projekta „Mladi i izgradnja mira“ kojim se željelo pridonijeti naporima za uvođenje mirovnog obrazovanja u škole, poduzeti razvoj različitih neformalnih programa mirovnog obrazovanja te utjecati na unapređenje strategija i politika koje se odnose na mlade, u smislu uvođenja većeg obima sadržaja koji doprinose izgradnji mira.

Nadamo se da će ovaj sažeti prikaz polazišta i konteksta poslužiti kao temelj za javnu raspravu o mirovnom obrazovanju u koju će se uključiti zainteresirana javnost - od nadležnih institucija, stručnjaka/kinja iz područja obrazovanja, nastavnika, nastavnica i roditelja do nevladinih udruga - te da ćemo rezultate rasprave uspješno zagovarati i kroz zajedničke napore mirovno obrazovanje na zadovoljavajući način uvesti u formalni obrazovni sustav.

Centar za mirovne studije (CMS) je nevladina neprofitna organizacija koja promiče nenasilje i društvenu promjenu povezujući obrazovanje, istraživanje i aktivizam. CMS je izrastao iz različitih oblika izravne izgradnje mira u zapadnoj slavonskoj (Volonterski projekt Pakrac, 1993.-1997., a osnovan je 1996. godine u Pakracu. Stečenim znanjem i iskustvom nastojimo doprinosti izgradnji mira izravno, radeći u zajednicama, i neizravno kroz različite zagovaračke inicijative te edukacijske programe kojima osnažujemo građane na djelovanje.

Mreža mladih Hrvatske (MMH) je savez 60 nevladinih udruga mladih i za mlade koji u Republici Hrvatskoj djeluje kao nacionalna krovna organizacija mladih (eng. National Youth Council). MMH je nevladina, neprofitna i nestranačka udruga osnovana u prosincu 2002. godine koja zagovara i promiče interese i stavove mladih na načelima tolerancije, razumijevanja te poštivanja njihovih prava i potreba. MMH razvija javne politike za mlade kroz informiranje, javno zagovaranje, tematsko umrežavanje, međunarodnu suradnju, podupiranje razvoja organizacija mladih i partnerstvo s institucijama vlasti.

POLAZIŠTA OBRAZOVANJA ZA MIR – INTEGRACIJA MIROVNIH VRIJEDNOSTI, SADRŽAJA I METODOLOGIJE U FORMALNI OBRAZOVNI SUSTAV

Polazišna ideja koncepta obrazovanja za mir, komplementarnog sadržaja odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo, nalazi se u korpusu 3. generacije ljudskih prava i važnijim univerzalnim dokumentima poput Opće deklaracije o ljudskim pravima te specifičnim dokumentima poput Bijele knjige Europske komisije – *New Impetus for Youth*. Obrazovanje za mir pretpostavka je za informirane, osnažene i odgovorne građane i građanke koji u okviru koncepta cjeloživotnog učenja razvija socijalne vještine i specifična znanja za razvoj demokracije i aktivnog sudjelovanja u demokratskim procesima.

Poput obrazovanja o ljudskim pravima i za ljudska prava, mirovno obrazovanje dio je šireg poticaja ka uspostavljanju **odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo**³ koji u središte stavlja usvajanje znanja i vještina potrebnih za osobni rast i razvoj te participaciju u društvu – životu zajednice i političkim procesima. Koncept odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo usredotočuje se na učenje o demokraciji, u demokraciji i za demokraciju. Nekoliko je dimenzija takvog konceptualnog pristupa osnaživanja građanstva: aktivno korištenje socijalnih vještina, ostvarivanje političke participacije, ostvarivanje građanskih prava i odgovornosti, ostvarenje interkulturalnog učenja i miroljubive kulturne razmjene te socijalno-ekonomsko jačanje demokratske zajednice.

Obrazovanje za demokratsko građanstvo ima snažnu vrijednosnu komponentu. Ono teži harmonizaciji obrazovnog procesa koji će dugoročno utjecati na razvoj osnaženih i aktivnih pojedinaca i pojedinki, na smanjenje socio-političke građanske apatije i povećati interes i efekte građanske participacije u zajednicama. Građansko demokratsko obrazovanje implicira vlastitu integraciju i prisutnost u svim oblicima učenja, od formalnog do neformalnog te informalnog, stvarajući sveobuhvatno političko opismenjivanje i potičući konstruktivan, kreativan i kritički, vrijednosno utemeljen pristup društvu i njegovim procesima otvaranja i demokratizacije.

³Vijeće Europe – Recommendation REC 12(2002) <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=313139&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864>

Doprinos različitih istraživanja ovoj temi otvorio je nove perspektive, vrijednosnog i konceptualnog karaktera, osobito usmjerenog učenju mladih građanskim ulogama. Dodatno, jasno je kako obrazovanje za demokratsko građanstvo u sebi integrira široku skaldu tema koje se podudaraju sa učenjem o miru i učenjem za mir, te miroljubivu komunikaciju i ponašanje pa i miroljubive procese u društvu.

Obrazovanje za mir vrijednosna je edukacija koja razvija kulturu mira i nenasilja, promovira afirmaciju i zaštitu ljudskih prava, ravnopravnost na svim društvenim razinama, društveno pravedne odnose te održiv pristup razvoju zajednica i društava sa aktivnim i odgovornim građanima/kama. Obrazovanje za mir razvija građansko, demokratsko sudjelovanje, otvorenu i konstruktivnu komunikaciju te utemeljuje kulturu mira i solidarnosti. Ono je osobito relevantno za razvoj individualnih predispozicija za nenasilno djelovanje spram drugih, spram društvene cjeline. Ono postaje izuzetno važnim u svim društvima današnjice, punim socijalnih izazova kao što su ekonomska nestabilnost, tranzicija ili poslijeratno razdoblje.

Mirovno obrazovanje neposredno razvija kulturu mira integrirajući vrijednosti, sadržaje i metodologiju participativnog, ravnopravnog i transformativnog učenja i djelovanja. Sadržajno se ovakav oblik obrazovanja oslanja na stjecanje znanja i vještina iz područja aktivnog nenasilja: nenasilne komunikacije, nenasilne transformacije sukoba, medijacije, timskog rada i suradnje, zajedničkog donošenja odluka, prevencije nasilja te sadržaja ljudskih prava, ljudske sigurnosti, suočavanja s prošlošću, civilnog društva i civilnog djelovanja, identiteta i širih tematskih i praktičnih koncepata izgradnje mira. Mirovno obrazovanje ohrabruje dakako i multidisciplinarni pristup izučavanju brojnih sadržaja, poput etike, filozofije, povijesti, sociologije, koji mogu doprinijeti učenju demokracije i izgradnje mira u društvu.

Metodologija mirovnog obrazovanja doprinosi neposredno postizanju ovih ciljeva kroz korištenje metoda participativnog, interaktivnog i iskustvenog učenja koje polaze od pretpostavke ravnopravnosti onih koji uče i koje se poučava te svatko svojim iskustvom doprinosi procesu učenja. Puna pažnja posvećena je cjelovitom pristupu učenju (razumijevanju i primjeni vještina i spoznaja), participativnoj metodologiji rada, izgradnji sigurnog prostora otvorenog za stjecanje novih znanja i vještina, te razmjenu iskustava uz primjenu naučenog. Učenje za nenasilje i izgradnju mira, zahtijeva kombinaciju teorije o miru i demokraciji i prakse demokratizacije i izgradnje mira. Mirovno obrazovanje treba zadovoljiti kriterij učenja o miru i nenasilju kroz mirovne metode i učenje u nenasilnom, za praksu, poticajnom kontekstu.

OBRAZOVANJE ZA MIR U HRVATSKOJ: FRAGMENTI DRUŠTVENO-POLITIČKOG KONTEKSTA

HRVATSKA DANAS

Puno tinte i glasnica je potrošeno na opisivanje novije hrvatske povijesti - lomila su se koplja, rađale ili umirale političke karijere... kao i uvijek, tranzicija donosi jednu specifičnu mješavinu koja uključuje (nepotpunu) dekonstrukciju društvenog realiteta i odnosa karakterističnih za prošli sustav, oštro razdvaja gubitnike i dobitnike tranzicijskog procesa, suprotstavlja tendencije za revizionizmom te one koje teže očuvanju stabilnosti, postavlja bitno drugačije političke prioritete na planu unutarnje i vanjske politike. Dodamo li svemu tome i rat - koji sa sobom osim fizičkih i materijalnih gubitaka vuče i emocionalne rane koje se prvenstveno mogu podijeliti u dvije skupine: prva, bol zbog gubitka bližnje osobe, rodnog ognjišta ili načina života; druga, razočaranje postkonfliktnom zbiljom u odnosu na ideale zbog kojih ljudi idu u rat - ne treba nas posebno čuditi katkad prilično kaotična predstava koja se odvija pred očima građana na javno-političkoj pozornici.

Bilo bi sasvim neprimjereno ne naglasiti izniman napredak RH, kako državnih insitucija, organizacija civilnog društva i građana u procesu izgradnje stabilnijeg i naprednijeg društva. Hrvatska je nakon sloma srpske okupacije mirno reintegrirala Istočnu Slavoniju i Baranju, sudjelovala kao jamac u potpisivanju Daytonskog sporazuma kojim su okončana ratna djelovanja u susjednoj Bosni i Hercegovini, riješila se aveti izolacije i autoritarnosti koja se nad njenu vlast nadvila krajem 90-ih, usmjerila se prema cilju ulaska u euro-atlantske integracije, postigla najvišu stopu ekonomske stabilnosti u regiji (premda, složiti ćemo se, to nije bio neki poseban uspjeh) te imala mirne predaje vlasti 2000. i 2003. Neosporno je kako službena politika brojne od ovih uspjeha i „uspjeha“ često prikazuju jednodimenzionalno te da takvo viđenje stvari ima brojne kritičare unutar, ali i izvan RH. Neke od tih kritika pojedine od spomenutih događaja stavljaju u bitno drugačiji kontekst i nastoje pokazati višedimenzionalnost koja nije tako nedvosmisleno bajna kao što se nerijetko u javnosti običava predstavljati, kako u cjelini, tako i u svojim brojnim, ne baš beznačajnim detaljima. Ipak, neovisno o interpretacijama novije hrvatske povijesti, činilo se da su 2000-te rodile novi konsenzus koji će obilježiti hrvatski društveno-politički razvoj u idućim godinama.

Bez težnje za sveobuhvatnošću i implikacije da je ponuđena potpuna slika, istaknut ću tri bitne sadržajne kategorije ovog konsenzusa:

- a) ulazak u EU i NATO - definirani kao središnji ciljevi hrvatske vanjske politike, praćeni gotovo religijskom uvjerenošću hrvatskih političkih elita i dijela građana u činjenicu da postizanjem ulaska u gore spomenute asocijacije slijedi dosad nezapamćeno razoblje stabilnosti, ekonomskog napretka i sigurnosti;
- b) važnost obrazovanja - ona je često isticana u sintagmi: "Hrvatska-zemlja znanja.", kojom se nastojalo jasno ukazati da su najveća, možda i jedina prilika malih država kao što je Hrvatska njeni obrazovani i kreativni građani, u koje je zauzvrat, potrebno kontinuirano ulagati;
- c) snažan gospodarski rast koji ne isključuje socijalnu komponentu - iako su stope rasta RH zastajale od 2000. naovamo za stopama rasta nekih drugih tranzicijskih zemalja (napose Slovačke i „baltičkih tigrova“) one su bile bitno više od onih u državama srednje i zapadne Europe koje su već bile članice EU. Pri tom su sve vlade zadržale predanost tradiciji snažne državne intervencije i njene socijalne uloge, kao aktera koji nivelira društvene nejednakosti. Ključni bastioni su bili mirovinski i zdravstveni sustav, koji su unatoč postepenom širenju participacije sadašnjih i budućih korisnika, zadržavali svoj, u osnovi, socijalni meritum.

Ukratko ćemo se sad osvrnuti na stanje koje na područjima ovako definiranog konsenzusa nalazimo u 2009. s ciljem jasnijeg razumijevanja njegove relevantnosti i njegove (ne)uspješnosti u proteklom razdoblju.

Ad a) Hrvatska je u travnju 2009. postala punopravnom članicom NATO saveza te je taj događaj riječima političkih elita (prije svih, premijera, predsjednika, ali i lidera bitnijih opozicijskih stranaka) pozdravljen kao jedan od najznačajnijih u kompletnoj hrvatskoj povijesti. Ipak, u tom smislu se može primijetiti određena ravnodušnost političkih elita spram 126 392 potpisa građana koje su skupili aktivisti većeg broja nevladinih organizacija u sklopu kampanje: "NATO na referendum". Ova je kampanja, s iznimno ograničenim budžetom te uz vrlo neblagonaklon odnos medija, privukla vrlo velik broj građana koji su se bilo protivili hrvatskom pritupanju NATO savezu, bilo zahtijevali da on prođe legitimaciju putem mehanizma izravne demokracije kao što je referendum, bilo da su podrškom toj pučkoj inicijativi željeli Vladi i ostalim političkim strukturama poslati poruku o nezadovoljstvu velikog broja građana načinom pristupanja i posvemašnjim nedostatkom adekvatnih informacija o posljedicama sa-

mog procesa. Unatoč tome što je potpuni krah procesa pristupanja RH NATO savezu spriječen vrlo restriktivnim odredbama Zakona o referendumu, nema sumnje da je politika ulaska u euro-atlantske integracije koju vode posljednje dvije vlade, vrlo blizu toga da doživi potpuni poraz. Dokaz tomu je i potpuna ravnodušnost velikog broja građana nakon pristupanja NATO-u te odnos i stavovi građana spram drugog dezi-deratuma hrvatske vanjske politike - EU, predstavljeni u istraživanju provedenom u suradnji nevladine organizacije B.a.B.e. i skupine istraživača s Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Ovo sveobuhvatno istraživanje na reprezentativnom uzorku od 1005 građana na razini cijele RH donosi neke za vlast (i sve one koji EU smatraju jednim od vanjsko-političkih prioriteta) prilično porazne rezultate. Sukladno tim rezultatima podrška EU se kreće oko 43%, što znači da ako bi se referendum kojim slučajem održao sad, bilo bi iznimno neizvjesno da li bi Hrvatska pristupila EU. Neizvjesno, jer čak 30% ispitanika je u bilo neodlučno, što znači, aplicirajući to na kompletnu populaciju, da je prilično vjerovatno da bi referendum prošao jer bi dio neodlučnih ipak (možda?) zaokružio DA. Ipak, dvije su stvari posebno znakovite. Prvo, u odnosu na sve države koje su Uniji pristupile u posljednjem velikom proširenju 2004. Hrvatska ima najnižu stopu podrške. Drugo, posve netipično, dio populacije koji, ako je vjerovati ovom istraživanju, izražava najsnažniji euroskepticizam su mladi-čak 37% ispitanika (kod ostalih dobnih skupina taj se udio kreće oko 20%) do 26 godina izražava negativne emocije spram EU, što je bitan zaokret u odnosu na 3 godine ranije provedeno istraživanje na nacionalnoj razini i uzorku populacije 15-29 godina, gdje su mladi bili manje euroskeptični od populacije iznad 30 godina te su pokazivali u omjeru i veću pozitivnu afekciju (Čulig/Kufrin/Landripet, 2007:47-51). Tako je broj mladih s izrazito negativnom percepcijom EU 2004. iznosio svega 14%, a čak 83,7% mladih ispitanika/ica je EU vidjelo kao priliku da više putuju i steknu nove prijatelje, 83,5% je smatralo da će ulazak u EU jamčiti bolje obrazovanje, njih 79,5% vjerovalo je da će ljudska prava i prava manjina biti bolje zaštićena, njih 77,5% vjerovalo je kako će EU donijeti i viši standard života... (Ilišin/Mendeš, 2007:214-221). Iako bi se ovakvoj usporedbi mogli uputiti određeni metodološki prigovori, prvenstveno u smislu različito postavljene gornje granice dobi ispitanika/ica u dva uspoređivana istraživanja, čini se da ona ipak nedvosmisleno pokazuje na trend - nove generacije mladih su bitno euroskeptičnije od ranijih. S obzirom da su upravo ti mladi generacija građana koji bi većinu svog životnog vijeka trebali provesti u EU, ovaj trend je iznimno zabrinjavajući.

Ad b) Ambiciozni planovi o reformama obrazovnog sustava, kako njegovih osnovnoškolskih i srednjoškolskih sastavnica, tako i visokog obrazovanja, sudara se s velikim problemima. Ovaj rad ne pruža osnovu za duboku i sveobuhvatnu analizu svega

onog što stoji iza projekata „Državna matura“ i „Bolonjska reforma“, ali ono što je nesumnjivo jest potpuni neuspjeh u prihvaćanju tih reformi (ili barem, njihovih hrvatskih inačica) od strane krajnjih korisnika - učenika i studenata. Svi još pamtimo učeničke prosvjede 2008. kojim su srednjoškolci postigli da Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa odgodi primjenu državne mature. Posebno glasni i učestali su prosvjedi studenata protiv stalnog dizanja školarina i samim tim, smanjenoj dostupnosti visokog obrazovanja u Hrvatskoj. Također smo svjedočili i zauzimanju Filozofskog fakulteta u Zagrebu od strane skupine studenata koji su inzistirali na tome da tema „besplatno obrazovanje“ dođe na dnevni red odlučivačkih struktura, nakon čega su se blokade proširile na veći broj fakulteta u svim hrvatskim sveučilišnim gradovima. O koliko se važnom faktoru za uspjeh u hrvatskom društvu radi, pokazuje istraživanje Tea Matkovića sa Studija socijalnog rada Pravnog fakulteta u Zagrebu koji u svom tekstu: „Čemu služi diploma? Visoko obrazovanje i ishodi na tržištu rada.“, objavljenom 05.09.2008. na stranicama Instituta za razvoj obrazovanja (www.iro.hr) pokazuje da već 3 godine nakon diplome je prosječna stopa nezaposlenosti visokoobrazovanih za 10% niža od opće stope nezaposlenosti, a čak tri puta niža od prosječne stope nezaposlenosti promatrane populacije (Matković, 2008). Samim tim, postaje jasno da u Hrvatskoj dostupnost visokog obrazovanja sve manje postaje pitanje prestiža i (ne) mogućnosti postizanja uspjeha u životu, već sve više i temeljno egzistencijalno pitanje. Uz gore navedeno, nisu zanemarive niti konstantno loše ocjene koje na velikoj većini fakulteta studenti daju načinu provedbe Bolonjskog procesa u Hrvatskoj - žale se obično na prenatrpanost obavezama, slabu logistiku u vidu nedovoljnog broja adekvatnih prostora za rad i kvalitetnog osoblja te na opći administrativni kaos, koji osim što ih košta puno živaca i smanjuje užitek koji studiranje sa sobom nosi, također im oduzima vrijeme za ispunjavanje ranije spomenutih obaveza.

Ad c) Evidentni problemi u hrvatskoj ekonomskoj strukturi došli su na naplatu u 2008/2009. Slabost domaće proizvodnje, negativan neto izvoz, vanjsko zaduženje koje se kreće oko 40 milijardi eura, golema ovisnost proračuna o prihodima od turizma (na koji otpada oko 20% BDP-a) doveli su našu ekonomiju u iznimno nezavidnu poziciju, koja je treba priznati, dijelom i egzogeno inducirana velikom krizom koja je 2008. pogodila svjetske financije te se neminovno, polako ali sigurno, prelila i na proizvodni sektor. Proračun koji visi o tankoj niti i sva nadanja polaže na turizam (te je kao takav nesposoban upumpati financijsku injekciju u posrnulo gospodarstvo) visoki vanjski dug, ali i vrlo visoka cijena novca onemogućavaju vanjske izvore stimulacije. Opasnost od pogubne inflacije sprječava mehanizme ekspanzivne monetarne politike, premda je dojam da se tu čini ono što se može (iako je daleko od toga da

i politika Hrvatske narodne banke nema svojih kritičara). Ostaje rezanje javne potrošnje i to se lomi preko 240 000 zaposlenika javnog sektora, na što se Vlada nakon prijetnji socijalnim nemirom na kraju nije odlučila i u sklapanju novog kolektivnog ugovora je bila prisiljena na kompromis. U takvoj situaciji Vlada se odlučuje da ne smanjuje dodatno javnu potrošnju već da novim porezima dodatni pritisak krize prebaci na građane, što opet nosi potencijal za eskalaciju socijalnog nezadovoljstva čiji izvor može doći s druge strane društvenog spektra. Opasnost od još gorih scenarija treba uzeti iznimno ozbiljno ako se obistini prognoza MMF-a o padu BDP-a u 2009. od više od 3,5%, što će imati iznimno negativne učinke na zaposlenost, potrošnju i, samim tim, životni standard građana Hrvatske. U pitanje dolaze i bastioni socijalne države-mirovinski i napose, zdravstveni sustav, kojim je velikom reformom koja je na snagu stupila 2009. značajan dio zdravstvenih troškova prebačen na individualne korisnike.

DEKONSTRUKCIJA KONSENZUSA?

Svako društvo prolazi kroz krize, bilo da su one ekonomske, vrijednosne ili fizičke prirode. Ovdje se ne tvrdi da je to nužno i loše, jer ako smo skloni vjerovati tvrdnjama socijalnih darvinista, one će omogućiti jakim strukturama, pojedincima/inkama da isplivaju i nastave društvenu evoluciju. U ovom tekstu neće se vrednovati gore skicirani konsenzus, koji je svoju formu dobio krajem 90-ih i početkom 2000-ih, niti će se ulaziti u vrijednosnu ocjenu širih društveno-političkih procesa kojih smo svjedoci. To nije tema ove rasprave. Ono što jest neumitno je to da u uvjetima fragmentacije ključnih vrijednosnih, ekonomskih i političkih oslonaca, društvo neminovno klizi prema dolje na ljestvici nestabilnosti i dolazi do opasnosti eskalacije fizičkog i drugih oblika nasilja.

Žarko Puhovski će često reći kako je sukob temeljni proces u građanskom društvu. To nije sporno. Međutim, rezultat tog konflikta ne smije biti bezakonje, strahovlada, nasilje. Ako je vjerovati teoretičarima društvenog ugovora kao što su Hobbes, Locke i Rousseau, upravo je nada da će postići odsustvo tih pojava potakla ljude da stvore prve moderene političke zajednice. Stoga je te sukobe potrebno transformirati i facilitirati, što posebno izazovno postaje u uvjetima krize. S obzirom da je sveobuhvatna kriza u Hrvatskoj evidentna, jasno je da mi s obrazovanjem za mir već jako kasnimo. Iz tog razloga čini se da je posljednji čas za odlučni zaokret.

MIR KAO JAVNO DOBRO

Sukladno Ustavu RH, mirotvorstvo je jedno od neprikosnovenih vrednota hrvatskog društva (čl.3) Vrijednosti mira i nenasilja provlače se kroz velik dio hrvatskog normativnog pravnog okvira, a neki će primjeri biti dani u narednim tekstovima. U ovom dijelu ćemo ipak mir, stabilnost i sigurnost, kao ključne vrijednosti ustavnog poretka RH, pokušati promatrati kao JAVNA DOBRA i pokušati njihovo pribavljanje analizirati s aspekta teorije javnog izbora.

Teorija javnog izbora je metodološki pristup koji se često naziva „primjenom ekonomskih metoda na društveno-politički materijal.“ U središtu te teorije je teza o egoističnom pojedincu-građaninu koji teži maksimizaciji vlastite koristi. S druge strane javna dobra, za razliku od privatnih, su ona koja koriste ili imaju pravo koristiti svi članovi/ice neke političke zajednice, a od privatnih ih razlikuju dva generička obilježja: prvo, teško im je odrediti cijenu; drugo, teško je isključiti neke građane/ke iz njihova korištenja. Postoji, dakako, razlika između vrsta i kategorija javnog dobra, tako da je sasvim jasno da je mnogo lakše primijeniti komercijalnu logiku na neku cestu (tipa autoput A-1) gdje se može odrediti cijena korištenja autoceste te se na taj način ograničiti pristup određenom broju korisnika/ca. Ipak, brojna javna dobra su nešto drugačija. Na primjer, čist zrak... koliko on košta? Kako one koji ne pridonose njegovu pribavljanju (ili očuvanju, u ovom slučaju) - tzv. *free ridere*, isključiti iz njegova korištenja? Postoje načini, dakako, ali oni baš i nisu u skladu s tekovinama zapadne, niti bilo koje druge civilizacije.

Mir kao javno dobro, čini se, pripada ovoj drugoj kategoriji. Moglo bi se argumentirati kako su neka društvena uređenja pokušala „privatizirati mir“. Na pamet padaju prvenstveno velike prijestolnice Latinske Amerike u kojim bogati građani žive u zatvorenim, čistim i mirnim čevrtima, opasanim debelim zidovima i naoružanim stražarima, dok se izvan odvija život koji nalikuje borbi za preživljavanje u najvećoj amazonskoj divljini. Izvrsne prikaze pakla „favella“ i oštre suprotnosti životnog stila i uvjeta onih koji mogu „kupiti mir“ možemo vidjeti u modernim brazilskim filmovima: „Božji grad“ i „Elitna postrojba“.

Ipak, čini se da taj argument nije sasvim valjan. Prilično bi se dobro moglo argumentirati kako je takav način „privatizacije mira“ vrlo skup i neefikasan. Oba navedena filma pokazuju koliku cijenu (osim svih fizičkih troškova osiguranja) plaćaju pripadnici imućne klase. U stalnom su strahu hoće li biti oteți i orobljeni. Moraju paziti u kojim se dijelovima grada kreću i u kojim se društvenim skupinama nalaze. Teško ostvaruju socijalni kontakt i povezanost s pripadnicima siromašnih klasa (i obrnuto). Napose, u pravilu s godinama razvijaju kognitivne mehanizme kojim legitimiraju svoj društve-

no privilegirani položaj. Stara je izreka da je čovjek najsigurniji u tamnici. One ipak dolaze u raznim oblicima i veličinama pa i u formi luksuzne vile u bodljikavom žicom ograđenog i naoružanim čuvarima zaštićenog dijela Rio de Janeira.

Još bolji primjer imamo u Francuskoj. Relativno prosperitetna država, pokretačica europskih integracijskih procesa, domovina građanskog društva... već se čitav niz godina susreće s intenzivnom eskalacijom nasilja mladih neetničkih Francuza koji žive u predgrađima velikih gradova i osjećaju da nemaju jednake životne šanse kao njihovi „francuskiji“ vršnjaci. Kontekst je sasvim specifičan jer je Francuska država s dugačkom egalitarnom tradicijom te poviješću javnog izražavanja društvenog nezadovoljstva. Dvije tradicije od kojih, u normalnim okolnostima, jedna služi kao brana protiv rasta društvenih nejednakosti koje mogu biti kobne po društvo, druga kao jamac da se to i postigne. Danas, u situaciji kad su jednoj, brojčano ipak prilično značajnoj društvenoj skupini oduzeta prava koja im kao građanima pripadaju (ili velik broj pripadnika te skupine to percipira na taj način), te dvije tradicije generiraju eksplozivnu mješavinu koja za krajnu posljedicu ima povećanu spiralu nasilja.

Poanta je ova: mir se kao javno dobro može pribavljati jedino načinom koji teorija javnog izbora poznaje kao **tehnologiju najslabije karike** (Mueller, 2008:20). U konkretnom slučaju, (pre)često mir i stabilnost neke zajednice ovisi o njenim najagresivnijim i najproblematičnijim članovima/icama. Zajednica pada u spiralu nasilja obično u teškim vremenima u kojim marginalizirane skupine, još i više nego inače, napadaju privilegije (ili ono što oni smatraju privilegijama) onih drugih, koji to zauzvrat grčevito brane. Ključna je stoga predanost svih dijelova zajednice vrijednostima mira i nenasilnog rješavanja sukoba u teškim, a ne samo u dobrim vremenima. U tome, obrazovanje igra ključnu ulogu, a obrazovanje za mir prvorazredno. U protivnom, mir u sveobuhvatnom smislu ljudske sigurnosti i društvenog okružja u kojem individua može voditi ispunjen život koji teži samoaktualizaciji, teško se može postići.

KRITERIJI KAO PUTOKAZI PREMA USPJEHU

Iz svega dosad navedenog, dalo bi se zaključiti da pristup mirovnom obrazovanju u Hrvatskoj treba biti metodološki dovoljno širok da se ne koncentrira na usko shvaćanje „mira kao odsustva rata ili sukoba“ već naglašava nužnost kontinuiranog jačanja cijelog seta vrijednosti koje su dio hrvatskog ustavno-pravnog poretka i tekovina moderne zapadne civilizacije: solidarnosti, pravednosti, ljudske sigurnosti, odgovornosti... Svejedno, programi mirovnog obrazovanja će ipak morati zadovoljiti neke važne pretpostavke da bi prebrodili mnogobrojne izazove koji će pred njima stajati na putu integracije u sustav formalnog obrazovanja. Prije svega, morat će barem

jednim svojim dijelom biti **problemski orijentirani**. Pri tom se želi reći da oni na vrlo praktičan način moraju pokazivati održivost metoda i praksi putem kojih je moguće velik broj sukoba riješiti na nenasilan način, uz bitne pretpostavke da su ta rješenja *održiva* te da *su sve strane uključene u sukob nakon njegove transformacije u boljoj poziciji nego prije nego se spomenuta transformacija dogodila*. Ovo je vrlo bitno zbog polako, ali vrlo sigurno prevladavajućeg mijenja (posebno u Hrvatskoj) da se pravično rješenje može postići tek nekom formom prisile. S druge strane, kad se nude diplomatska i nenasilna rješenja, to je zato što druga strana želi svoju agendu (na štetu prve, naravno) progurati na što bezbolniji način. To nije posebno iznenađujuće ako u obzir uzmemo da čak 35,4% ispitanika u ranije spominjanom istraživanju smatra kako RH *uopće* ne ispunjava uvjete EU u sklopu pristupnog procesa u području suzbijanja korupcije i organiziranog kriminala, dok njih 32,4% je sklono stavu da RH *uglavnom* ne ispunjava te kriterije (Čulig/Kufrin/Landerpet, 2007:75). Sasvim konkretno, iznimno je bitno da se pokaže racionalnost i praktična dimenzija nenasilnog postupanja i komunikacije u svakodnevnom životu, bez pretjeranog iščuđavanja kako to mladi ljudi ne vide i sami... uz ovakav društveni kontekst, iznenađenju nema mjesta. Druga bitna stvar je da obrazovanje za mir mora poštivati **ratne žrtve** (ovdje govorim prvenstveno o poginulim i ranjenim vojnicima, ne o civilnom stanovništvu prema kojem se unutar organizacija civilnog društva i od strane države u pravilu pokazuje visoka razina empatije - barem na deklarativnoj razini) i **vrijednosti i motive za koje su oni dali ili barem riskirali svoje živote**. Vrlo često se kao argumet koristi teza o „nemoralnosti rata kao pojave“. To je nešto što, barem u takvoj sirovoj formi, treba izbjegavati. Neki ljudi su u ratove išli i općenito nasilju pribjegavali s plemenitim motivima i jasno je da postoji snažna emocionalna povezanost za nemile događaje. Ono što posebno treba shvatiti jest osjećaj ponosa ljudi koji vjeruju da su se borili za pravu stvar. Iako ta emocija u svakom slučaju stvara često iznimno rigidne i nekritičke stavove te otvara put u povijesne čitanke velikom broju vrlo sumnjivih likova koji su učinili brojna junačka ili „junačka“ djela, s njom treba biti oprezan i vrlo strpljiv. Promjene velikih povijesnih „meta-priča“, bez obzira na njihovu često očitu nelogičnost i netočnost, uvijek je polagan, težak i bolan proces zbog dubokih moralnih kontroverzi koje često utječu na ukupnu vrijednosnu sliku, kako na društvenoj, tako i na osobnoj razini pojedinca/ke (dobri primjeri su dugogodišnje politike denacifikacije Njemačke i demilitarizacije Japana, kojima je trebalo puno vremena da postignu istinske unutarne društvene promjene).

Ipak, obrazovanje nije kvalitetno ako ne zadržava kritičku oštricu spram materije koju obrađuje. Postoji značajna opasnost da se obrazovanje za mir, kompromisom sadržanim u prethodnom odlomku, rastoči u neku vrstu „life coachinga“ ili obrazo-

vanya o bontonu u malo nezgodnijim situacijama. Ono to ipak ne smije postati, već kontinuirano propitivati društvenu zbilju i napadati meritum predrasuda koje su najveći katalizator nasilnog ponašanja pojedinaca, društvenih skupina i cijelih nacija. To se treba postići uvođenjem pravila koje se u literaturi vezanoj uz javne politike naziva **tranzitivnošću**. Matematički, tranzitivnost se objašnjava sljedećom formulom:

$A=B;$	$A>B$	$A=B$
$A>C$	$B>C$	$B=C$
$B>C.$	$A>C$	$A=C$

Dakle, možemo reći da je tranzitivnost pravilo konzistentnosti dignuto na malo višu razinu. Ono omogućuje analitičaru da stvara odnose među različitim alternativama te ih vrednuje i uspoređuje po jedinstvenom setu vrijednosti i načela. Pritom je bitno da svi oni koji sudjeluju u procesu prihvate jasno definirane kriterije, jer se inače uspoređuju kruške i jabuke. (Grdešić, 2006:126). Konkretno, iznimno je važno da se skupina učenika/ca, koja analizira i uspoređuje neka dva, emotivno zasićena događaja (primjerice Jasenovac i Bleiburg), složi s vrijednosnim kriterijima po kojim će se vrednovanje provoditi te o „pravilima igre“ - načinu na koji će se to raditi.

Ova i ovakve situacije će biti najveći izazov svih programa obrazovanja za mir u Hrvatskoj. Naše je društvo još uvijek vrlo snažno opterećeno dubokim ideološkim podjelama, uz kulturu koja ne njeguje (samo)kritički način razmišljanja. Pred zagovornicima/ama uvođenja mirovnog obrazovanja su svakako veliki izazovi. Međutim, ukoliko ih prevladaju, čeka ih vrlo vrijedna nagrada: svijest da su pridonijeli izgradnji mirnog i stabilnog društva, kako za sebe, tako i za buduće generacije.

Literatura:

Bosanac, Gordan: "Alter-NATO-R: Platforma za izgradnju mira kao alternativa priključenja NATO savezu", CMS, 2007.

Čulig, Benjamin/Kufrin, Krešimir/Landripet, Ivan: „EU+? -:Odnos građana Hrvatske prema pridruživanju Republike Hrvatske Europskoj Uniji“, B.a.b.e, 2007.

Grdešić, Ivan: „Osnove anize javnih politika“, FPZ, 2006.

Ilišin, Vlasta/Mendeš, Ivona, 2007: "Youth and the European Union: perceptions of the consequences of integration", u Ilišin, Vlasta: *Croatian Youth and European Integration*, IDIZ, 209-267.

Mueller, Denis C.: „Javni izbor III“, Mamedia d.o.o., 2008

Matković, Teo: „Čemu služi diploma? Visoko obrazovanje i ishodi na tržištu rada“, (članak dostupan u PDF formatu na stranici [www.iro.hr-22.04.2009.](http://www.iro.hr-22.04.2009))

Zenzerović-Šloser, Iva: „Bilješke o društvenoj promjeni: Mirovni studiji 1997/8-2007/8“ (zbornik radova), CMS, 2007.

MIROVNO OBRAZOVANJE U ODGOJNO-OBRAZOVNOM SUSTAVU REPUBLIKE HRVATSKE

1. UVOD

U Republici Hrvatskoj vidljivi su neki utjecaji koji pogoduju povećanju nasilja u društvu, osobito povećanju ozbiljnosti i težine nasilničkih ponašanja, kao što su:

- neprimjena ili izrazito spora i neučinkovita primjena zakona,
- opći porast tolerancije na nasilje u društvu,
- osjećaj pravne nesigurnosti, bespomoćnosti i nezaštićenosti građana od korupcije, kriminala i nasilja,
- česte poruke i primjeri iz okoline o tome kako je nasilničko ponašanje brz i isplativ način dolaska do željenog cilja.

Najefikasniji i najisplativiji način borbe protiv nasilja je svakako prevencija koja bi u velikoj mjeri trebala biti zasnovana na odgoju i obrazovanju mladih ljudi za mir i nenasilje.

Iako je obrazovanje za ljudska prava, u koje je uključeno obrazovanje za mir i nenasilno rješavanje sukoba, formalno uvedeno u hrvatski odgojno-obrazovni sustav 1999. godine te je ono sastavni dio različitih dokumenata i propisa koji uređuju odgojno-obrazovni sustav, svjedoci smo toga da obrazovni sustav nije ispunio očekivanu preventivnu ulogu te da nije došlo do smanjenja nasilja, već naprotiv do pogoršanja problema nasilja u društvu i to osobito nasilja među mladima. Službene državne statistike (iz Državnog zavoda za statistiku i službenih evidencija Ministarstva unutarnjih poslova) upućuju na to da se broj prekršaja maloljetnih počinitelja smanjuje dok raste broj težih kažnjivih ponašanja i to primarno kaznenih djela vezanih uz nasilje (tjelesna ozljede i nasilničko ponašanje). Uz povećan broj nasilnih kaznenih djela među mladima vidljivo je da su počinjena kaznena djela sve veće ozbiljnosti (težine). Zamjetan je porast broja mladih koji se udružuju u grupe nasilničkog ponašanja koje svoje nasilje osobito usmjeravaju prema pripadnicima manjina (Romima, Srbima, homoseksualnim osobama) i strancima. Dakle, nisu rijetkost niti nasilnička ponašanja s elementima kaznenog djela koje odgovara zločinu iz mržnje, dakle nasilničko ponašanje potaknuto predrasudama, netolerancijom i neuvažavanjem različitosti. Različita istraživanja dobivena samoiskazom djece i mladih, kao što su istraživanja Unicefa ili Hrabrog telefona, također ukazuju na porast i sve veću težinu vršnjačkog nasilja među mladima.

Nedavni slučajevi nasilja među mladima koji su zaokupili veliku pažnju medija i javnosti doveli su i do veće zabrinutosti javnosti i političkih tijela zbog trenda porasta nasilja, te su izazvali njihovu deklarativnu spremnost na akciju.

Međutim, reakcije upravnih tijela i šire javnosti su često takve da se traga za brzim rješenjima i „čarobnim pilulama“ koje će promijeniti nasilnike dok se o općim društvenim uzrocima koji pogoduju povećanju nasilja rijetko i malo priča, a još je manja usmjerenost na njihovo uklanjanje.

Kako ne bismo pogrešno zaključili da edukativne aktivnosti predviđene različitim provedbenim propisima nisu učinkovite, trebamo detaljnije razmotriti načine provedbe i probleme u provedbi propisa. Očito je da se u sustavu obrazovanja nastojalo poduzeti neke mjere usmjerene na edukaciju o miru i ljudskim pravima, ali se njihovoj provedbi nije pristupilo dovoljno organizirano i ozbiljno unatoč ozbiljnosti i rizičnosti trenutne situacije u društvu. Potrebno je pristupiti detaljnoj analizi sadržaja i načina na koji se edukativne mjere iz područja ljudskih prava i nenasilja provode jer jedino detaljnijim razmatranjem problema u provedbi različitih mjera prevencije nasilja možemo odgovoriti zašto donošenje tih mjera nije dovelo do očekivanog smanjenja nasilja.

Primjeri drugih zemalja pokazuju da upravo organiziranim edukativnim mjerama i sustavnim poboljšanjem dosadašnjih edukativnih aktivnosti možemo utjecati na prevenciju nasilja te osiguravanje uvjeta u kojima se poštuju ljudska prava.

2. MIROVNO OBRAZOVANJE

Temeljni nacionalni dokument koji na državnoj razini uređuje odgoj i obrazovanje o ljudskim pravima je **Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo Vlade Republike Hrvatske (u daljnjem tekstu: Nacionalni program)**. Nacionalnim programom je od 1999. godine uvedeno obrazovanje za ljudska prava, a u okviru njega i obrazovanje za mir i nenasilje, u odgojno-obrazovni sustav.

2.1. NACIONALNI PROGRAM ODGOJA I OBRAZOVANJA ZA LJUDSKA PRAVA I DEMOKRATSKO GRAĐANSTVO VLADE REPUBLIKE HRVATSKE.

Donošenju Nacionalnog programa prethodili su procesi započeti 1996. godine kada je osnovan Nacionalni odbor za edukaciju o ljudskim pravima i demokrat-

skom građanstvu kao savjetodavno tijelo Vlade RH (dalje: Odbor). Odbor je angažirao grupu stručnjaka koji su temeljem istraživačkog projekta „Edukacija za mir i ljudska prava u hrvatskim osnovnim školama“ i istraživačkog projekta „Komparativna analiza hrvatskog i europskog sustava školstva“ kao i temeljem Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i drugih značajnih dokumenata i ugovora vezanih za ovu temu donesenih na međunarodnoj razini sastavili nacrt Nacionalnog programa edukacije za ljudska prava. Nacionalni program za ljudska prava i demokratsko građanstvo primjeren za vrtiće, osnovne i srednje škole donesen je 1999. Program se može provoditi kao međupredmetna tema, izborni predmet, izvannastavna aktivnost te kao projekt za više razrede. Za provedbu programa je educirano preko 3000 učitelja i nastavnika te su razvijeni različiti priručnici za učitelje i učenike.

U programu su ujedinjena dosadašnja iskustva stečena provođenjem takvoga odgoja i obrazovanja u našem sustavu i iskustva drugih zemalja. Program obuhvaća slijedeće sadržaje:

- odgoj za ljudska prava,
- odgoj za demokratsko građanstvo,
- identitetni i interkulturalni odgoj i obrazovanje,
- odgoj za mir i nenasilno rješavanje sukoba,
- odgoj za održivi razvoj,
- odgoj za sprječavanje predrasuda i diskriminacije,
- istraživanje humanitarnoga prava i sl.

Predviđeno je da se ovaj program može ostvarivati na nekoliko načina:

- interdisciplinarno, kroz sve predmete koji sadrže programske teme koje su bliske temama ljudskih prava,
- kao izborni predmet,
- kroz izvannastavne aktivnosti u vidu projekata,
- kroz izvanškolske aktivnosti,
- sustavno kroz cjelokupni školski plan i program.

2.2. DODATNO O PROVEDBI PROGRAMA MIROVNOG OBRAZOVANJA

Iako je sustavno obrazovanje za mir i ljudska prava uvedeno 1999. godine, iste teme obrađivane su i ranije i to u okviru projekta koji se provodio u razdoblju od 1997. do 1999. godine temeljem ugovora UNESCO-a, Vlade Kraljevine Nizozemske, Vlade Republike Hrvatske i Hrvatskog povjerenstva za UNESCO (prema: Lončarić Jelačić, 2006). Cilj projekta bio je određivanje koncepcije cjelovitog pristupa obrazo-

vanju za ljudska prava u nižim razredima osnovne škole te izrada materijala namijenjenih učenicima i učiteljima. Područja kojima se ovaj projekt bavio uključuju: odgoj i obrazovanje za ljudska prava, odgoj i obrazovanje za mir i nenasilno rješavanje sukoba, građanski odgoj i obrazovanje za demokraciju, interkulturalni/multikulturalni odgoj i obrazovanje, odgoj i obrazovanje za razvoj te globalni/međunarodni odgoj i obrazovanje.

Programi iz područja ljudskih prava te do sada održane edukacije vezane uz ljudska prava su utjecale na bolje poznavanje teme i promjene u učiteljskoj praksi, ali je pitanje jesu li te promjene dovoljne i znači li to da su u praksi učenici u dovoljnoj mjeri educirani za ljudska prava i to za sva područja koja bi ta edukacija trebala obuhvaćati, među kojima je i područje mira i nenasilnog rješavanja sukoba. Stvarnost nas svaki dan podsjeti da smo daleko od tog cilja. Pojedini stručnjaci koji proučavaju tematiku edukacije za mir i ljudska prava u RH upućuju na raskorak između ciljeva i provedbe dosadašnjih programa (Lončarić Jelačić, 2007). Praktično možemo utvrditi da su učenici informirani o pojmu dječjih i ljudskih prava, ali da ne znaju dovoljno ni o samim pravima niti o načinima njihove zaštite. Također, nisu razvili potrebne socijalne vještine za nenasilno rješavanje sukoba ne razumiju načine funkcioniranja države kao ni primjerene načine participiranja u građanskom društvu. Nedostatno je i kvalitetno sustavno obrađivanje tema vezanih uz uvažavanje različitosti, sprečavanje predrasuda i diskriminacije, kao i sadržaja vezanih uz identitete, multikulturalnost te održiv razvoj.

3. MIROVNO OBRAZOVANJE U DOKUMENTIMA KOJI UREĐUJU ODGOJNO-OBRAZOVNI SUSTAV REPUBLIKE HRVATSKE

Važniji dokumenti koji određuju područje obrazovanja u Republici Hrvatskoj su: novi Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (u daljnjem tekstu: Zakon), Hrvatski nacionalni obrazovni standard (u daljnjem tekstu: HNOS), Nastavni plan i program te brojni pravilnici i akti koji proizlaze iz tih propisa i dokumenata. Značajnu ulogu je već odigrao zbog široke javne rasprave i dokument koji je trenutno u izradi, a nazvan je Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i opće obvezno obrazovanje u osnovnim i srednjim školama (u daljnjem tekstu: Kurikulum). Navedeni dokumenti predviđaju provedbu edukacije o ljudskim pravima, a unutar nje i edukacije za mir i nenasilje.

U nastavku će biti detaljnije opisano što svaki dokument predviđa u okviru mirovne edukacije i edukacije za ljudska prava, ali prije toga je potrebno razmotri-

ti širi kontekst i promjene koje se događaju u odgojno–obrazovnom sustavu i koje ukazuju na raskorak između predviđenih sadržaja odgojno–obrazovnog procesa i prakse.

Kroz nabrojane dokumente i školsku praksu vidljivo je da se u Hrvatskoj provode reforme sustava obrazovanja, ali u provedbi tih reformi postoje brojne teškoće. Samo neke od očitih teškoća su nedovoljno ulaganje u kadrove i izostanak osiguravanja potrebnih materijalnih i prostornih uvjeta za provedbu reformi, kao i nedovoljno razrađena metodologija. Drugim riječima, do sada provedenim reformama bi se mogla zamjeriti usmjerenost isključivo na formu u smislu donošenja pravnog okvira i postavljanja zahtjeva za novim načinima bilježenja i formalizmom bez sustavnih organiziranja sadržajnih promjena i bez osiguravanja kadrovskih i materijalnih preduvjeta za te promjene.

Primjer nedovoljno organiziranih sadržajnih promjena su zahtjevi prema učiteljima da utvrđuju međusobne korelacije i pokušavaju povezati nastavno gradivo koje je u nastavnom planu i programu previše nepovezano da bi se učenicima kvalitetno mogle predočiti jasne korelacije. Također su tu upute Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa o uvođenju novih sadržaja za čije izlaganje učitelji i nastavnici nisu pripremljeni, a ponekad ni sami ne posjeduju potrebno znanje. Trenutni primjer nekih sadržaja koji bi se trebali obrađivati na nastavi, a upitno je tko bi ih i na koji način trebao predavati, su sadržaji vezani uz prava potrošača i borbu protiv korupcije. Novi Kurikulum predviđa dodatni niz predmeta, kao što je domaćinstvo, ili sadržaja, kao što je osobni i socijalni razvoj ili profesionalna orijentacija, za čije predavanje nema potrebnih kadrova ili oni nisu sustavno educirani iz navedenih područja.

Obrazovanje za ljudska prava, a s tim i mirovno obrazovanje, svakako ostaje tema za čije sustavno uvođenje u škole nema potrebnog nastavnog osoblja niti sustavne podrške tom osoblju u provedbi i razvoju sadržaja. Jedan od načina potpore učiteljima i nastavnicima su redoviti sastanci i edukacije organizirane preko stručnih vijeća, a nije organizirano stručno vijeće za sadržaje vezane uz ljudska prava. Za nastavno osoblje koje provodi takve sadržaje organizirani su neki oblici edukacija i smotri postojećih projekata, ali je to premalo za ostvarivanje sustavne edukacije o ljudskim pravima koja je predviđena.

Trenutno situaciju u sustavu obrazovanja možemo opisati ne kao rješavanje otvorenih pitanja već stalno postavljanje novih pitanja. Očite su razlike u deklarativnom pristupu rasterećivanja učenika i usmjerenosti na razvoj samopouzdanja i

vještina učenika dok praktično dolazi do povećanja opterećenosti učenika, potrebi za pamćenjem sve većeg broja informacija bez dovoljno praktične nastave i vježbi koje bi pomogle učenicima u povezivanju tih informacija sa svakodnevnim životom. Sve to utječe na narušavanja samopouzdanja mladih, osobito mladih iz socijalno isključenih skupina, djelomično i zbog njihovog sve većeg zakazivanja u izvršavanju školskih obveza i ispunjavanju postavljenih visokih očekivanja.

3.1. HRVATSKI NACIONALNI OBRAZOVNI STANDARDI TE NASTAVNI PLAN I PROGRAM ZA OSNOVNE ŠKOLE

Nastavni plan i program postavlja neke ciljeve i očekivanja od svih sudionika odgojno–obrazovnog procesa čijem ostvarivanju bi svakako pridonijela kvalitetna edukacija za mir i nenasilje. U dokumentu se navodi da učenike valja poučiti i osposobiti za življenje, između ostalog, i prema:

- individualnim i kolektivnim pravima i odgovornostima,
- građanskom moralu, općim kulturnim i civilizacijskim vrijednostima koje izviru iz nacionalne i europske tradicije,
- temeljnim ljudskim pravima i pravima djece,
- načelima poštivanja različitosti i interkulturalnoga razumijevanja.

Poučavanje ovim načelima direktno je povezano s odgojem i edukacijom za mir, nenasilje i ljudska prava. Čak se pod odlikama osobnosti kojima valja težiti u odgoju i obrazovanju u osnovnoj školi između ostalog eksplicitno navode i: komunikativnost, poštivanje drugoga i briga o drugome, tolerancija i razumijevanje, miroljubivost i osjećaj za jednakovrijednost i jednakopravnost svih ljudi, a te su odlike također očito povezane s edukacijom za mir i ljudska prava.

Neupitno je da bi kvalitetna organizacija obrazovanja za mir i nenasilje pridonijela ostvarenju postavljenih ciljeva stoga se u dokumentu i predviđa provedba odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo. Nastavnim planom se predviđaju INTEGRATIVNI odgojno-obrazovni sadržaji za osnovne škole među kojima je i ODGOJ I OBRAZOVANJE ZA LJUDSKA PRAVA I DEMOKRATSKO GRAĐANSTVO. Odgoj za ljudska prava i demokratski građanski odgoj je programski ujedinen od I. do IV. razreda, u području razredne nastave. U predmetnoj nastavi od V. do VIII. razreda izrađena su dva posebna programa: program odgoja i obrazovanja za ljudska prava i program građanskoga odgoja. Dokument navodi da odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo omogućuje primjenu aktivnih meto-

da učenja i poučavanja: projektno učenje, suradničko učenje, učenje u paru, igranje uloga, simulacije, rješavanje problema, socijalno učenje korištenjem informacijskih i komunikacijskih tehnologija i dr. Nadalje, u dokumentu se ističe da je poželjno da svi učitelji budu upućeni u program odgoja za ljudska prava i u program građanskoga odgoja kako bi učinkovitije koristili metodu integracije i korelacije srodnih odgojno-obrazovnih sadržaja.

3.2. NACIONALNI OKVIRNI KURIKULUM ZA PREDŠKOLSKI ODGOJ I OPĆE OBVEZNO OBRAZOVANJE U OSNOVNOJ I SREDNJOJ ŠKOLI

Sadržaj Nacionalnog programa za ljudska prava i demokratsko građanstvo je integriran i u tekst Okvirnog kurikuluma koji je trenutno u fazi rasprave i donošenja. Trenutnom dostupnom verzijom *Kurikuluma se predviđa* međupredmetna tema *Osobni i socijalni razvoj* te se navodi da bi ona trebala obuhvaćati sljedeće sadržaje: promicati znanje o drugome, izgrađivati vještine upravljanja međukulturalnim situacijama i izgrađivati zrele stavove o drugima i sebi. Riječ je o odgoju i obrazovanju koji pridonosi boljem upoznavanju sebe i drugih, otkrivanju sličnosti i razlika, sagledavanju predrasuda, koji daje pravo na različitost i pridonosi ostvarivanju jednakih mogućnosti te priprema sve učenike za zajednički život u demokratskom društvu. Neki sadržaji ove međupredmetne teme kao što su: vještina upravljanja međukulturalnim situacijama i sagledavanje predrasuda, svakako su vezani uz mir i nenasilje.

Sljedeća međupredmetna tema naziva Građanski odgoj odnosi se na one elemente građanske kompetencije čijem razvoju mogu pridonijeti svi predmeti. Među njezine značajnije elemente spadaju: razvoj svijesti učenika o važnosti razvoja demokratskih institucija i procesa u vlastitom društvu, Europi i na globalnoj razini; razvoj pozitivnog stava i interesa učenika za konstruktivno i učinkovito sudjelovanje u životu škole i neposredne zajednice u kojoj živi; razvoj pozitivnog stava i interesa učenika za konstruktivno i učinkovito sudjelovanje u društvenom životu kao odraslog građanina; razvoj svijesti učenika o jednakopravnosti spolova u društvu, snošljivosti prema drugim narodima, kulturama i religijama, različitosti mišljenja, osposobljavanje za mirno i konstruktivno rješavanje sukoba, kritičko prosuđivanje društvenih zbivanja, korištenje i procjenu različitih izvora informiranja pri donošenju odluka i angažmanu. Dakle, međupredmetna tema građanskog odgoja sadrži najviše tema vezanih uz mirno obrazovanje.

4. ZAKLJUČAK

Obrazovanje za ljudska prava formalno se provodi u hrvatskim odgojno-obrazovnim institucijama od 1999. godine, a u okviru projekata i od 1997. godine te bi ono trebalo sadržavati i odgoj za mir i nenasilje.

Međutim, konkretna školska praksa vezana uz odgoj i obrazovanje učenika iz ovih tema je parcijalna, neujednačena i puna otvorenih pitanja. Potrebno je prepoznati izazove koje sadržaji vezani uz ljudska prava i mirovno obrazovanje neminovno nose i adekvatno odgovoriti na njih.

Ključna pitanja prilikom provedbe mirovnog obrazovanja:

- Što se predaje (dogovaranje oko jedinstvenog sadržaja i punog opsega tog sadržaja)?
- Obuhvat provedbe mirovnog obrazovanja (u kojim sve odgojno – obrazovnim institucijama, na kojem području);
- Dinamika mirovnog obrazovanja (u kojim razredima i koja je satnica);
- Na koji način (metodološko pitanje)? Metodiku je potrebno prilagoditi sadržajima, ali istovremeno i uvjetima u odgojno–obrazovnim sustavima;
- Tko to predaje (pitanje kadrova)?
- Pitanje kontinuiranog usavršavanja kadrova i postojanja stručnih vijeća koja će dalje razvijati sadržaje i metodologiju predmeta.

Upitna je usuglašenost mirovnog obrazovanja s ostalim predmetima. Neupitno je da sadržaji vezani uz područja mirovnog obrazovanja i obrazovanja za ljudska prava trebaju biti obrađivani i kao međupredmetna tema, dakle da se njihovi pojedini dijelovi trebaju spominjati u okviru različitih predmeta te da djecu treba podučiti sveobuhvatnosti i sveprisutnosti ove teme u svakodnevnom životu. U skladu s tim treba prilagoditi sve udžbenike i školske sadržaje na način da, ako već ne mogu direktno podučavati sadržaje vezane uz mirovno obrazovanje, barem ne budu u potpunoj koliziji s tim sadržajima, što je često slučaj kod povijesnog prikazivanja ratova. Kod obrađivanja mirovnih sadržaja kao međupredmetne teme posebno je naglašena važnost osobnih stavova i iskustava učitelja i nastavnika te njihove nedovoljne educiranosti za ovo područje.

Školama je u provedbi sadržaja ostavljen prostor za vlastitu inicijativu, stoga pojedine škole sadržaje provode u obliku međupredmetnih tema ili izvanastavnih skupina na način na koji se uspiju organizirati i iskoristiti unutarnje resurse. Međutim, nedostaje sustavno provođenje i pregled sadržaja koji se provode te je upitna stručnost

osoba koje te sadržaje provode. Ključno je pobrinuti se o adekvatnoj zastupljenosti različitih tema koje je Nacionalni program ujedinio pod područjem ljudskih prava te o stručnosti kadrova i metodologiji obrade tih tema. Potrebno je evaluirati kvalitetu provedbe do sada provođenih aktivnosti. Zatim je potrebno sustavno organizirati kvalitetniju provedbu te nadogradnju sadržaja i metoda obrazovanja za ljudska prava, a unutar njega i mirovno obrazovanje.

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa i Agencija za odgoj i obrazovanje organiziraju povremene edukacije manjeg opsega i smotre programa s područja ljudskih prava što nije dovoljno ukoliko smo svjesni da je riječ o vrlo osjetljivom i tematski širokom području za čije je kvalitetno provođenje potrebna sustavnost i kontinuirana edukacija.

Svjedočimo porastu euroskepticizma, rastućem nacionalizmu i povezivanju s konfliktnim ideologijama, konkretno ustaštvom, rastućoj ksenofobiji i nasilju prema pripadnicima manjina i svih marginaliziranih skupina. To su pojave koje su općenito zamijećene kod opće populacije, a osobito je zabrinjavajući trend njihovog porasta kod mladih. Vrijeme je da utvrdimo kako je izostala adekvatna poruka edukativnog sustava i društva u cjelini mladima kada je očito i njihovo nedovoljno ili iskrivljeno poznavanje činjenica vezanih uz povijesna zbivanja te nasilničko ponašanje i kršenje prava drugih ljudi.

Potrebno je da se cjeloviti programi obrazovanja za ljudska prava, koji će obuhvaćati sva područja predviđena predmetnim Nacionalnim programom uključujući mir i nenasilno rješavanje sukoba, počnu provoditi sustavno u svim školama s jedinstvenim osnovnim sadržajem i to od strane educiranih osoba.

Potrebno je prepoznati sukobljene vrijednosti u našem tranzicijskom društvu. S jedne strane je vidljiv rastući nacionalizam, osjećaj ugroženosti te otpor prema otvaranju i povezivanju s drugim narodima, a s druge strane rastuća želja za ulaskom u euro-atlantske integracije i povezivanje s ostatkom svijeta. Također je vidljiv rastući konzumerizam i zagađenje, dok je na drugoj strani nastojanje da se zemlji osigura održiv razvoj. Vidljivo je i nasilničko ponašanje kao način ostvarivanja svojih ciljeva ili pokazivanja stavova s jedne strane, dok na drugoj strani stoji koncept ljudskih prava i zahtjevi prema njihovom poštivanju. Ovi konflikti su prvi u nizu izazova za nenasilno rješavanje koji se moraju početi rješavati već kroz obrazovni sustav.

Iz svega navedenog očito je da je obrazovanje za ljudska prava, te unutar njega obrazovanje za mir i nenasilje, nužno ukoliko želimo pokrenuti rješavanje aktualnih društvenih problema. Takvo obrazovanje jedinstvenog sadržaja i metodologije trebalo bi biti dostupno djeci na području cijele Republike Hrvatske kao redoviti ili barem kao izborni predmet koji osigurava važne alate za funkcioniranje u građanskom društvu.

5. LITERATURA

Benedek, W. and Nikolova, M. R (2005) „Razumijevanje ljudskih prava: Priručnik o obrazovanju za ljudska prava“ (Understanding Human Rights Manual). Zagreb: RTC for Human Rights and Democratic Citizenship, Faculty of Humanities and Social Sciences University of Zagreb

„Strategies for Educational Reforms in Europe: Raising Quality, Visions and Realities“ (2003). Council of Europe, Strasbourg

Birzea, C., Checchini, M., Harrison, C., Krek, J., Spajić-Vrkaš, V.(2005). „Tool for Quality Assurance of Education for Democratic Citizenship in Schools“, UNESCO, Council of Europe, CEPS

Duerr, K.; Spajić-Vrkaš, V. i Ferreira Martins, I.(2002). „Učenje za demokratsko građanstvo u Europi“. Centar za istraživanje, izobrazbu i dokumentaciju u obrazovanju za ljudska prava i demokratsko građanstvo Filozofskog fakulteta u Zagrebu (translation).

Gollob, R., Huddleston, E., Krapf, P., Salema, M. H., Spajić-Vrkaš, V. (2005). „All-European Study on Education for Democratic Citizenship Policies“, Council of Europe, Strasbourg

Katunarić, V. (1997). „Multicultural Reality and Perspectives in Croatia“, Interkultura, Zagreb.

„Kompas: Priručnik o odgoju i obrazovanju mladih za ljudska prava“ (2004). Slavonski Brod: Europski dom.

Lončarić Jelačić N.(2006). „Integracija obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo u proces učenja“, U Dileme obrazovanja za demokraciju, ur. M. Uzelac, S. Dvornik, Zaklada Heinrich Böll, Zagreb.

Lončarić Jelačić, N. (2007). „Odgoj za demokratsko građanstvo i ljudska prava u Europi. Jaz između ciljeva i provedbe“. U zborniku Smotra projekata iz područja Nacionalnog programa odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo. Agencija za odgoj i obrazovanje, Zagreb.

Maleš, D., Spajić-Vrkaš, V., Lončarić Jelačić, N., Vulić, N. (1999). „Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo“. Skupina autora. Vlada Republike Hrvatske, Zagreb.

Mesić. M. (2004). „Experience and Perspectives of Multiculturalism: Croatia in Comparison to Other Multicultural Societies“, FFPress and Croatian Commission for UNESCO, Zagreb.

www.mzos.hr „Hrvatski nacionalni obrazovni standard i Nastavni plan i program“

www.azoo.hr

MIROVNI ODGOJ I OBRAZOVANJE: CILJEVI I PRAKSA

Na temelju dosadašnjeg iskustva i istraživanja Centar za mirovne studije zalaže se da se vrijednosti, metode i sadržaji mirovnog obrazovanja integriraju u formalni obrazovni sustav kao međupredmetno područje za učenje socijalnih kompetencija, te da se dodatni sadržaji uključe u područje odgoja i obrazovanja za ljudska prava i građanski odgoj.⁴

Jednu od većih prepreka u daljnjem zagovaranju i pozicioniranju mirovnog obrazovanja predstavlja činjenica što 10 godina od uvođenja u formalni obrazovni sustav nije izrađena vanjska evaluacija provođenja i utjecaja *Nacionalnog programa obrazovanja za ljudska prava*. Iako se provode neke od aktivnosti ovog programa (stručno usavršavanje nastavnika, seminari na lokalnoj razini, izrada priručnika Smotre projekata obrazovanja za ljudska prava), nije došlo ni do potpune provedbe ni do evaluacije Programa, pa ne možemo s jasnoćom utvrditi na koje se načine program primjenjuje, koji su njegovi rezultati i utjecaji te koje segmente treba unapređivati.⁵

U nedostatku potrebne analize koristimo rezultate posljednjeg provedenog istraživanja u RH koje u nekoliko segmenata pokriva navedene potrebe. Radi se o istraživanju "Ljudska prava u osnovnim školama - teorija i praksa" Centra za ljudska prava, 2009. grupe autora: Batarelo - Čulig - Novak - Reškovic - Spajić Vrkaš⁶

Jedan od ciljeva istraživanja relevantnih za zagovaranje mirovnog obrazovanja bio je utvrditi do koje mjere su demokratsko građanstvo i ljudska prava uistinu prisutni u osnovnim školama: na strateškoj razini (u dokumentima i udžbenicima), na razini institucionalnog funkcioniranja (u školskoj kulturi) i u samoj nastavi (u pristupima i metodama).

Istraživanje je provedeno na uzorku reprezentativnom za Hrvatsku uz zastupljenost svih regija te seoskih, urbanih i periurbanih prostora.

⁴ Važeći prijedlog Nacionalnog okvirnog kurikuluma predviđa obje mogućnosti (listopad 2009).

⁵ Prema Nacionalnom programu zaštite i promicanja ljudskih prava 2008–2011; Vlada RH, Ured za ljudska prava.

⁶ Istraživanje je provedeno u suradnji i uz financijsku potporu Nacionalne Zaklade za razvoj civilnog društva i Veleposlanstva Kraljevine Nizozemske.

Provedena je:

1.1. analiza udžbenika koja govori da:

- udžbenici u osnovnim školama nisu u suprotnosti s vrijednostima ljudskih prava; najveći dio korištenih udžbenika ne promiče društvene stereotipe i predrasude;
- slabo su zastupljene kontroverzne (društveno osjetljive i aktualne) teme;
- manjine i marginalizirane skupine nisu uključene u sadržaj udžbenika kao integrativni dijelovi društva; "prostori tabua" na koje škola s vremenom mora odgovoriti;
- udžbenici vrlo slabo potiču građanski aktivizam kao preduvjet odgoja odgovornih i društveno aktivnih građana/ki.

1.2. analiza strateških dokumenata: Nacionalni program promicanja i zaštite ljudskih prava, Hrvatski nacionalni obrazovni standard (HNOS) i Prijedlog nacionalnog okvirnog kurikulumu.

Nacionalni program promicanja i zaštite ljudskih prava određuje mjere za pojedine ciljeve i određuje nositelje. Njegov je cilj uključivanje načela ljudskih prava i građanskih odgovornosti u cjelokupan obrazovni sustav. Institucija odgovorna za provedbu je Agencija za odgoj i obrazovanje. Kao što je spomenuto, do sada je poznato koje se aktivnosti provode, no ne i njihovi rezultati.

U općim ciljevima i zadacima HNOS-a visoka je prisutnost ove teme. Nema istraživanja koja potkrjepljuju provedbu. Na razini pojedinih predmeta sadržaji se spominju rijetko i u manjoj mjeri kroz ciljeve koji se vezuju uz pojedine predmete: prirodu i društvo, likovnu kulturu, povijest i katolički vjeronauk.

U prijedlogu Nacionalnog okvirnog kurikulumu predviđa se uvođenje građanskog odgoja, no ostaje nejasna njegova forma. Najavljuje se da će to područje biti integrirano u sve nastavne predmete, ali i poseban predmet.

2. Analiza osnovnoškolskog sustava sa stanovišta vrijednosti demokracije i ljudskih prava provedena je kroz analizu normativnog okvira, sadržaja, metoda te "školske kulture", a kroz prizmu 4 važna dionika obrazovanja: učenika, nastavnika, roditelja i ravnatelja. Istraživanje je provedeno kroz analizu udžbenika osnovnih škola, te kroz metodu strukturiranih upitnika u 24 osnovne škole sa 767 učenika/ca, 102 nastavnika/ca, 531 roditeljem i 23 ravnatelja.

Rezultat pokazuju da:

- svi dionici uvođenje odgoja za demokratsko građanstvo i ljudska prava prepoznaju važnim elementom i zadaćom osnovne škole,
- svi dionici smatraju da treba biti intenzivnije prisutno u školama,
- naglasak treba biti ne samo na normi i sadržaju nego i na školskoj kulturi koja odražava vrijednosti ljudskih prava, "ljudska prava u praksi" i "vježbanje demokracije",
- potrebno je dalje tražiti najbolji modus za sustavno uvođenje ovih sadržaja u osnovne škole, konzultirajući pritom struku, ali i aktere koji rade u sustavu.

(Sažetak istraživanja, uz odobrenje autorice preuzet je od Jagode Novak, Centar za ljudska prava; www.human-rights.hr)

Za zagovaranje mirovnog obrazovanja koje podrazumijeva prenošenje i usvajanje određenih sadržaja, ali i prateću metodu iskustvenog i participativnog učenja posebno je zanimljiv rezultat koji govori da naglasak ne može biti samo na normi i sadržaju. Rezultati istraživanja jasno pokazuju da su dionici na kognitivnoj razini upoznati s pojmovima i sadržajima, ali do problema dolazi kod praktične primjene sadržaja. Drugim riječima, učenici poznaju i misle da razumiju pojmove vezane uz ljudska prava i demokratsko građanstvo (u rangovima, najmanje razumiju pojam vladavina prava (2,80), a najbolje ljudska prava (4,15) i prava djeteta (4,22).

Međutim, 49,9% učenika/ca smatra da ih je škola malo ili izrazito malo osposobila za rješavanje sporova između učenika i nastavnika, 29% njih da ih je malo ili izrazito malo osposobila za rješavanje sporova među učenicima, 20,2% njih da ih škola malo ili izrazito malo osposobljava za nenasilno rješavanje sukoba, a 19,2% njih da ih škola malo ili izrazito malo osposobljava za rješavanje zajedničkih sporova u suradnji s drugima.

Prema mišljenju ravnatelja upravo ovi ciljevi vezani uz razvoj individualnosti, nenasilje i ljudska prava - osposobljavanje učenika za nenasilnu komunikaciju (P 4,83), pomoć učenicima da se razviju u aktivne i odgovorne građane (P 4,74) - najviši su na ljestvici ciljeva.

Kao pokazatelji dobre škole najniže su rangirane opremljenost i visoka akademska postignuća (3,47), a naglasak je upravo na kvaliteti kadra i odnosa (zadovoljstvo učenika i osjećaj pripadnosti školi - prosjek 4,7).

Već kod prisutnosti odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo ocjene su znatno niže: npr. kod procjenjivanja demokratske prakse donošenja odluka u obrazovnom sustavu, autonomije škola, kao i mehanizama podrške zaposlenicima škola i unapređivanja kvalitete obrazovanja gdje se prosjeci kreću od 2,5 do 2,9. Čak 78,3% ravnatelja ne slaže se s tvrdnjom da se pri donošenju važnih odluka konzultiraju glavni akteri u obrazovanju! (P 2, 43), dok 56,5% ispitanih ravnatelja ne može procijeniti da li se u njihovoj školi provodi odgoj i obrazovanje za ljudska prava. 82,6% ravnatelja smatra da s takvim odgojem treba započeti što ranije i ugraditi ga u sadržaje postojećih predmeta.

U 34,8 ispitanih škola ne provodi se nikakav oblik ove nastave, u njih 46,2 % provodi se kroz satove razrednika ili projekte.

U samo jednoj od 24 ispitane škole postoji izborni predmet toga sadržaja, a u dvije izvannastavne aktivnosti koje su u vezi s sadržajima!

84,2% nastavnika smatra da je najvažnija zadaća škola pripremiti učenike za ulogu aktivnog građana/ke. 52,2% njih smatra da to hoće li se učenici pripremiti za aktivne građane ovisi prvenstveno o inicijativi pojedinog nastavnika, 47% njih da se nemaju kada pripremati jer je sadržaj predmeta koji predaju preopširan.

83,3% nastavnika smatra da odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo treba ugraditi u program drugih predmeta, 37,3% njih da u osnovne škole treba uvesti zaseban predmet, a tek 14% njih da ga treba provoditi kroz izvannastavne aktivnosti.

U osmim razredima, 60% učenika/ca izjavljuje da je predavanje najčešća nastavna metoda.

Zaključno možemo reći da su **među ravnateljima, nastavnicima i roditeljima ciljevi odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo, a time i mirovnog obrazovanja, prepoznati kao jedan od glavnih ciljeva obrazovanja, da postojeći udžbenici pokrivaju dio sadržaja ali ima još prostora za unapređenje** (posebno u nižim razredima i oko kontroverznih tema kao što su suočavanje s prošlošću, odnos prema seksualnim manjinama, te prema nacionalnim manjinama u Hrvatskoj). **Učenici su na razini poznavanja pojmova relativno dobro upoznati s pojmovima ljudskih i dječjih prava (4,11), ali znatno slabije s pojmovima nenasilnog rješavanja sporova (3,33), rješavanja zajedničkih problema u suradnji s drugima (3,31),**

donošenja odluke uz poštivanje tuđeg stava i mišljenja (3,12), kritičkog propitivanja informacija (2,89), dok 49% njih smatra da ih škola malo ili izrazito malo osposobljava za rješavanje sporova putem suradnje.

Ove podatke smatramo snažnim argumentima za jasnije pozicioniranje i uvođenje mirovnog obrazovanja u sustav formalnog obrazovanja, onog mirovnog odgoja i obrazovanja koje jednaku pažnju posvećuje vrijednostima, sadržajima i metodama - odnosno čiji je osnovni cilj primjena u razredima, školama, obiteljima, zajednicama te promjena prema društvu s manje nasilja i više društvene pravde.

Prema rezultatima istraživanja "Ljudska prava u osnovnim školama - teorija i praksa" Centra za ljudska prava, 2009, dopunila i prilagodila Iva Zenzerović Šloser.

STJECANJE KOMPETENCIJA: OSNOVNA METODOLOŠKA NAČELA I SADRŽAJI KOJE NAS EDUCIRAJU ZA MIR

Prema UN-ovim izvorima, mnogi nastavnici i nastavnice u svojoj praksi koriste mirovno obrazovanje, a da ga eksplicitno ne zovu tako. U različitim dijelovima svijeta, mirovno se obrazovanje odnosi na: obrazovanje za transformaciju sukoba, interkulturalno razumijevanje i ljudska prava, kritičku pedagogiju, pedagogiju oslobođenja i osnaživanja, edukaciju za socijalnu pravdu, edukaciju za zaštitu okoliša, učenje životnih vještina, demilitarizaciju, razvoj i druge oblike. Svi ovi različiti nazivi osvjetljavaju dubinu i raznolikost ovog područja. Koristiti termin *mirovno obrazovanje* pomaže nam u koordiniranju ovih inicijativa i ujedinjavanju nastavnika u zajedničku praksu odgoja i obrazovanja za kulturu mira.

Sadržaji obrazovanja za mir u najširem smislu pozicionirani su u okvir dviju od četiri ključnih kompetencija obrazovanja za XXI stoljeće: *učiti biti* i *učiti živjeti s drugima* (Pored njih još stoje: učiti znati i učiti činiti).⁷

Prema europskom referentnom okviru ključne kompetencije cjeloživotnog učenja, koncepta koji će se postupno preuzimati i u RH jesu:

- komuniciranje na materinjem jeziku
- komuniciranje na stranom jeziku
- matematička i prirodoslovna pismenost
- digitalna kompetencija
- umijeće organiziranja i uređivanja vlastitog učenja
- međuljudska i građanska kompetencija
- poduzetništvo
- kulturološko izražavanje (glazba, mediji, tjelesna kultura i očuvanje zdravlja, književnost, umjetnosti)

Među navedene *međuljudske* i *građanske kompetencije* pozicioniramo znanja, vještine i stavove vezane uz mirovno obrazovanje.

⁷ Prema Jacquesu Delorsu: Učenje – blago u nama, Izvješće UNESCO-u međunarodne komisije za obrazovanje za XXI stoljeće (1998), služi kao polazište za daljnju elaboraciju kompetencijskog okvira zemalja Europske unije

Obrazovanje za mir potiče usvajanje i korištenje **znanja, vještina i stavova** ili u suvremenom pristupu kurikulumu - razvijanje kompetencija ključnih za prevenciju i smanjenje nasilja, te izgradnju trajnog i održivog mira. Cilj mirovnog obrazovanja nije samo reproduciranje postojećih znanja i obrazaca već transformiranje obrazaca koji u sebi nose nepravdu i nasilje.

U ostvarenju ciljeva obrazovanja za mir (korištenje znanja i vještina) pomažu nam teme i sadržaji koji dakle omogućavaju propitivanje zadanih obrazaca koji omogućavaju propitivanje vlastitih identiteta, odnosa prema drugima, osobnih predrasuda i društvenih stereotipa.

Najbliže kontekstu Hrvatske, kao poslijeratne i tranzicijske zemlje, to su: nenasilna komunikacija, razumijevanje sukoba i nenasilna transformacija sukoba, izgradnja povjerenja u grupi, rad na vještinama timskog rada, razmatranje i usvajanje različitih načina donošenja odluka, rad na predrasudama i stereotipima, osvještavanje diskriminacije, propitivanje etničkih i drugih identiteta, propitivanje rodnih stereotipa – položaja muškaraca i žena u društvu, razumijevanje nasilja i nenasilno djelovanje, osvještavanje vlastite moći, analiziranje odnosa moći u društvu i poticanje moći suradnje, suočavanje s prošlošću, ljudska sigurnost, izgradnja mira, osvještavanje za zaštitu ljudskih prava, upoznavanje s mehanizmima zaštite prava, zaštita okoliša i održivi razvoj.

UN-ova nomenklatura predviđa sljedeću kategorizaciju:

Vještine:

- komunikacija, aktivno slušanje i refleksije
- suradnja
- empatija i suosjećanje
- kritičko mišljenje i rješavanje problema
- medijacija, pregovaranje i transformacija sukoba
- strpljivost i suzdržljivost
- odgovorno građanstvo
- kreativnost
- vještine vođenja i vizija

Znanja:

- prepoznavanje predrasuda
- poznavanje sadržaja vezanih uz:
 - sukobe i rat, mir i nenasilje, zaštitu okoliša i ekologiju, nuklearno i drugo oružje, pravdu i moć, teorije analize, prevencije i transformacije sukoba
 - različite kulture, rase, rodnu ravnopravnost, religiju
 - ljudska prava
 - globalizaciju
 - rad
 - siromaštvo i međunarodnu ekonomiju
 - međunarodno pravo
 - rad Ujedinjenih naroda i drugih međunarodnih mehanizama i standarda
 - zdravlje, AIDS
 - trgovina drogom

Stavovi:

- samopoštovanje
- suosjećanje
- tolerancija i uvažavanje različitosti
- uvažavanje ljudskog dostojanstva
- interkulturalno razumijevanje
- osviještenost rodnih razlika
- socijalna odgovornost
- solidarnost, brižnost
- svjesnost o zaštiti okoliša

Pored navedenih, ovisno o specifičnim potrebama i interesima grupe s kojom radimo i procesa koji potičemo, moguće je raditi na širem spektru aktualnih tema, imajući neprestano na umu kontekst u kojem radimo i metodologiju koju koristimo.⁸

U rad je tako moguće uključiti rad s medijima, rad na specifičnim javnim politikama, imajući na umu važnost interakcije, participativnosti učenika (ili drugih sudionika) i cjelovitog učenja.

⁸ "Ako je mir u jednakoj mjeri i cilj i put do cilja, tada ono što poučavamo ne može biti odvojeno od onog kako poučavamo, kako se pripremamo i radimo s učenicima", Patrick Whitaker.

Korištenje metodologije obrazovanja za mir za teme koje "nisu tipične" nudi izazov i traži kreativnost od voditelja/ice i nastavnika/ica.

Mala metodološka pomoć za provođenje mirovnog obrazovanja:

Praksa i istraživanja pokazuju nam da je kontraproduktivno poticati na nenasilje korištenjem retorike i metoda nasilja, govoriti o participaciji a ne uključiti sve u rad, o uvažavanju različitosti a ne uvažavati ljude koji sjede s nama; govoriti o važnosti transformacije sukoba ignorirajući sukobe oko nas i pred nama.

Uvjeti idealni za provođenje ovakvih metoda jesu: do 20 sudionika/ca, trajanje radnog bloka 90 minuta, mogućnost smještanja stolica u krug i razmještanja istih zbog rada u manjim skupinama. No, i u manje idealnim uvjetima, i onima prilagođenim školskoj dinamici (30 djece i 45 minuta) sve brojniji nastavnici i nastavnice nalaze rješenja za uvođenje ovih vrijednosti, sadržaja i kombiniranje metoda.

Nekoliko je jednostavnih metodoloških načela pomoću kojih ćemo, uz poučavanje navedenih „mirovnih sadržaja“, raditi u atmosferi mira, uvažavanja pojedinca/ke i njihovih različitosti.

- **Sjedimo u krugu** da jedni druge vidimo. Krug nam omogućava otvorenu komunikaciju i ravnopravnost u diskusijama, posredno potiče preuzimanje odgovornosti jer nema „skrivanja“, a time i osnažuje sudionike i sudionice za aktivniji i proaktivan pristup problemima i zajednici.
- Participaciju omogućujemo i postavljanjem **Dogovora o radu** - listom zajedničkih pravila na početku rada. Na zajedničkoj listi su stvari koje sudionici/sudionice žele da se u procesu događaju, koje će im pomoći da se bolje osjećaju u procesu, kao i stvari koje ne žele da se u procesu rada događaju, od trivijalnih (da ne zvone mobiteli, da se javljamo za riječ) do važnih za izgradnju povjerenja (da povjerljivi sadržaji ostaju u grupi, da nema potcjenjivanja tuđeg mišljenja). Dogovor o radu nam omogućuje stvaranje sigurnog prostora za učenje i dijeljenje iskustava. Budući da su u njegovu izradu uključeni svi, on pomaže stvaranju sigurnog prostora među sudionicima/sudionicama specifičnog za svaku pojedinu grupu, kao i preuzimanju odgovornosti za proces. Dogovorom o radu, između ostalog, treba omogućiti otvorenu ali fokusiranu komunikaciju, poštivanje ravnopravnosti u grupi, poticanje onih koji se teže uključuju, ali i zaštititi one koji u datom trenutku ne mogu ili ne žele govoriti.⁹

⁹ Često se koristi pravilo "dalje" koje koriste oni koji u datom trenutku ne žele ili ne mogu govoriti.

- Potičemo otvorenu i direktnu komunikaciju, razgovor o konkretnim primjerima potkrijepljen argumentima iz osobnog iskustva, **potičemo dijalog i slušanje, a ne isključivo debate i argumentiranja**. Dijalog i otvorena komunikacija omogućavaju nam da temu o kojoj razgovaramo sagledamo iz više uglova, damo šansu da se čuje više viđenja i različitih mišljenja, otvorimo prostor za promjenu stava sudionika/sudionica.
- Kombiniranje metoda rada. **Interaktivni i iskustveni pristup** omogućuje nam da kombiniramo razne metode rada kako bi proces bio dinamičniji, ali da nam omogući spektar različitih načina izražavanja kako bi svaki sudionik/sudionica imao/la priliku pronaći onaj koji mu/joj odgovara i našao/la način kako da najbolje izraze svoja viđenja, ideje, prijedloge. Metode mirovnog obrazovanja:
 - individualan rad
 - rad u manjim skupinama
 - strukturirane iskustvene vježbe
 - vođena diskusija u velikoj grupi
 - oluja ideja
 - crtanje, modeliranje, gluma
 - igre uloga i druge
- **Procesna evaluacija radionica**. Ima dvostruku funkciju. Jedna je: pružiti sudionicima/sudionicama priliku da na kraju radionice/treninga daju svoj osvrt, dodaju nešto ukoliko nisu bili u prilici tokom radionice, iskažu kako su se osjećali, što su naučili, upute kritiku na proces, rad grupe odnosno voditelja. S druge strane, evaluacija je voditeljima/voditeljicama procesa dragocjena kako bi dobili povratnu informaciju od sudionika i sudionica i uključili te informacije i kritike u daljnji proces ili pripremu sljedećih radionica.

Nije presudno poštuju li se detaljno ova načela ili ne. Za rad u grupi važno je da poštujemo i prihvaćamo ljude s kojima radimo, da kao voditelji/ce budemo otvoreni/e i prilagodljivi/e za potrebe grupe u okvirima tema na kojima radimo te da u datom kontekstu ostvarimo napredak.

PRIMJERI DOBRE PRAKSE – MIROVNO OBRAZOVANJE KAO DIO OBRAZOVANJA ZA AKTIVNE GRAĐANE

Unatoč brojnim smjernicama europskih i međunarodnih dokumenata o uvođenju obrazovnog sadržaja o aktivnom građanstvu, demokratizaciji i zaštiti ljudskih prava u formalne obrazovne sustave pojedinih zemalja, teško je zamijetiti komplementarnu praksu velikog broja zemalja odnosno stupanj i kvalitetu integriranih sadržaja ovoga tipa u školama, kroz osnovni, srednjoškolski i visoko obrazovni sustav. Proces uvođenja i implementacije građanskog obrazovanja ili obrazovanja za aktivne građane postavlja nekoliko značajnih pitanja, poput postojanja adekvatnih obrazovnih politika, prilagodbe nastavnih planova, obrazovanja i osnaživanja nastavnika i drugih nositelja obrazovnog procesa, potrebe društva i njegovih građana/ki u procesu demokratizacije.

Primarno, proces obrazovanja za aktivne građane u svome temelju treba integrirati misao i namjeru dugoročnog osnaživanja građana/ki na aktivan doprinos društvu kroz jačanje građanske svijesti i individualne moći promjene prema društvenoj promjeni. Obrazovanje ovakog tipa u sebi integrira nužnost dijaloga, suradnje, jačanja demokratskih temelja i procesa kritičkog osvrta na ritam društvenog razvoja. Povrh svega, obrazovanje za aktivne građane uči nas odgovornosti prema sebi, drugima, zajednici, prema sadašnjosti i budućnosti. Ono stvara promjenu, promjene individualnog doprinosa društvu, ali i izgradnju demokratskih institucija i vladavinu prava.

U kontekstu izgradnje postkonfliktnog društva zemlje u regionalnom oblaku tranzicije i potrebe za uspostavom održivog mira, obrazovanje za aktivne građane čini se kao dugoročno konstruktivno utemeljen put. Ono uključuje obrazovanje za demokratizaciju, mir i ljudska prava. S obzirom na postojeće primjere dobrih praksi, ovaj tekst ima namjeru ukazati na nekoliko važnih procesa koji se odvijaju a koji mogu, vrlo jasno i konkretno otvoriti prostor kreativnog i strateškog promišljanja uvođenja obrazovanja za aktivno građanstvo, odnosno mirovno obrazovanje u formalni obrazovni sustav Hrvatske na svim razinama.

Primjeri prakse implementacije obrazovanja za aktivno građanstvo (tzv. *active citizenship*) pokazuju kako pojedinačne zemlje, uglavnom zemlje članice Europske Uni-

je, imaju različito viđenje građanskog obrazovanja. To potvrđuju različito razvijene obrazovne politike, njihova (ne)komplementarnost s ostalim društvenim strategijama pojedinih zemalja, obrazovni planovi i njihova izvedba (istaknuto putem jednog predmeta ili sadržajno putem više njih – *kroskurikularno*), obrazovni kapaciteti i osnaživanje nositelja obrazovnog procesa, primarno samih nastavnika te demokratska klima pojedine zemlje, na relaciji političke volje i građanskih zahtjeva pa i demokratsko ozračje samih škola. Uvođenje građanskog obrazovanja isto tako nudi različite prakse, od konzultacijskih procesa s građanima/kama, školama, zajednicama do eksperimentalnih programa koji su uglavnom nadograđivani. Pored toga, naglasak važnih rasprava u zapadnoj i jugoistočnoj Europi i samih obrazovnih politika, u posljednje vrijeme, osim pitanja uvođenja i implementacije građanskog obrazovanja, što je naglašeno kao jedno od prioritarnih poteza vlada uopće, postavlja visoko na ljestvicu proces ZA demokratsko građanstvo i U njemu.

Studije i analize koje su napravljene u ovom području, naglašavaju kako je razina razvoja građanskog obrazovanja u cijelosti niža od one koju promiče Vijeće Europe i smjernice brojnih dokumenata te preporuke brojnih nevladinih organizacija i drugih dionika. Prema Izvještaju s međunarodnog seminara¹⁰ (Strasbourg 2001.) o građanskom obrazovanju, navodi se da su analize provedene pri istraživanju obrazovnih politika pokazale da su u pravilu nastavni planovi kao temeljni stup građanskog obrazovanja, najrazvijeniji te pokazuju pristupačnost i naglasak na osnaživanju građana/ki. S druge strane, pokazalo se kako je obrazovanje i osnaživanje nastavnika itekako zanemareno. Sudionici/e istog seminara donijeli/e su zaključak o tome kako je škola jedno od najvažnijih mjesta građanskog obrazovanja i upravo zato učenje o demokratskom građanstvu u okruženju demokratskih procesa treba naći svoju manifestaciju u djelovanju učeničkih vijeća i savjeta što idejno zauzima važno mjesto obrazovne politike.

Ovaj tekst nudi primjer nekoliko europskih zemalja kroz institucionalizirane oblike rada na građanskom obrazovanju. Važno je reći kako europske zemlje trenutno imaju snažan izazov ispred sebe, a to je jačanje europskog identiteta, europskog građanstva, zbog čega obrazovne politike i njihova implementacija prolaze nužne prilagodbe. Iako ovaj tekst tek usko napominje poteškoće uvođenja građanskog obrazovanja u obrazovni sustav, barijere u implementaciji i nedostatke sadržaja istoga, oni doista postoje u velikoj mjeri i time građansko obrazovanje jest daleko veći izazov. Na kraju, slijedi i primjer jugoistočne Europe.

¹⁰Obrazovanje za demokratsko građanstvo: politike i zakonski okviri, Centar za građansko obrazovanje, 2001.

Primjeri zemalja s formalnim planovima i programima

Veliki broj članica Europske unije u formalnim nastavnim planovima i programima (kurikulumima) imaju građansko i političko obrazovanje. Zemlje usredotočene na građansko obrazovanje, građansku kulturu i aktivno građanstvo su: Francuska, Belgija, Nizozemska, Engleska, Austrija, Češka, Grčka, Slovačka, a pridružuju im se Albanija, Makedonija i Srbija. Neke zemlje formalno su usredotočene na političko obrazovanje, demokraciju i ljudska prava, poput: Irske, Francuske, Turske, Latvije te Hrvatske.

Primjeri prakse implementacije građanskog obrazovanja

Norveška provodi nastavne planove u školama, kojima naglašava demokratsko sudjelovanje i potiče učenje vrijednosti demokratskih principa, odgovornosti i političke participacije. S obzirom na poticanje demokratskog ozračja, djeca u dobi od 6 godina počinju učiti društvene znanosti, a u 17. godini mlade se uči građanskim obvezama i pravima, kao svojevrsna priprema za odgovorno političko ponašanje i participaciju na izborima i u drugim političkim aktivnostima. Nastavni plan Norveške izrađen je prema modelu socijalnog dijaloga koji je omogućio sudjelovanje i konzultacijski proces raznih društvenih skupina i dionika (djeca, mladi, roditelji, lokalna samouprava, nevladine organizacije) čime je ojačana demokratska priroda samoga programa. Nakon 11. godine, učenici/e počinju djelovati kroz učeničke savjete i vijeća te sudjeluju u donošenju odluka koje se tiču upravljanja školom. Norveška se često navodi kao primjer dobre prakse zbog strateških smjernica u razvoju demokratizacije i participacije građana koji temeljem iskustva 'od malih nogu' vježbaju sudjelovanje i donošenje odluka te odgovornost.

Duga tradicija građanskog i političkog obrazovanja¹¹ zastupljena je u **Francuskoj** čiji je nastavni plan fokusiran na usvajanje vrijednosti građanskog identiteta i principa *liberte, egalite, fraternite*. Francuska *éducation civique* teži odgoju 'dobrih građana Republike' u okružju snažnog sekularizma. Legalistički pristup integracije kulturalnih i jezičnih različitosti povijesno je dio *éducation civique* i dio je obveznog kurikuluma javnih škola. U 2. razredu srednje škole počinje se podučavati predmet *Građansko, pravno i društveno obrazovanje*, a kroz cijelu osnovnu, srednju i visoku školu proteže se građansko obrazovanje kao obvezan predmet povezan sa povijesti i geografijom. U osnovnoj i srednjoj školi polaže se formalni državni ispit o građanskom obrazovanju.

¹¹ *éducation civique*

U francuskom dijelu **Belgije**, primjerice, postoji obrazovanje koje za glavne ciljeve ima individualni razvoj, izgradnju multikulturalnog društva i jačanje društvene participacije. U srednjim školama razvijeni su savjeti za društvenu participaciju koji prate obrazovne politike putem godišnjeg školskog izvještaja. Savjete čine učenici, nastavnici i roditelji.

S obzirom na federalnu političku podjelu, sve savezne **njemačke** države imaju vlastite pristupe građanskom obrazovanju, no ipak obvezne kurikulume građanskog obrazovanja kojima je zajedničko da se ono proteže kroz društvene znanosti u osnovnoj i višoj srednjoj školi kao dodatni predmet ili dio drugih predmeta (povijest, geografija, ekonomija) ili obvezno integriran izborni predmet.

Jugoistočna Europa i građansko obrazovanje

U našem okruženju, **Crna Gora** je znatno napredovala u koracima uvođenja i implementacije građanskog obrazovanja u jugoistočnoj europskoj regiji, koje je prema obrazovnim politikama obvezan sadržaj osnovnih i srednjih škola kao poseban i izborni predmet koji se trenutno provodi jednom tjedno u 5 osnovnih škola i 4 srednje pilot-škole. Značajna obrazovna reforma je relativno nedavno u Crnu Goru uvela građansko obrazovanje temeljem *Strategije građanskog vaspitanja i građanskog obrazovanja u osnovnim i srednjim školama u Crnoj Gori 2007-2011.*, koja donosi napredak u statusu predmeta građanskog obrazovanja, uloži lokalne zajednice u širenju demokratskih vrijednosti, nastavi i metodama poučavanja sadržajima ljudskih prava, mira i građanskog angažmana, a posebnu pažnju posvećuje i praćenju kvalitete provedbe sadržaja, načela i vrijednosti obrazovanja za demokratsko građanstvo.

Sveevropska studija o politici obrazovanja za demokratsko građanstvo navodi zamijećene trendove građanskog obrazovanja u jugoistočnoj Europi. Građansko obrazovanje uglavnom teži primjeni kroz jedan predmet osobito u zemljama koje su nakon 1990. godine prošle značajne političke promjene, dok je *kraskurikularni*, odnosno integrirani pristup zamijećen u zemljama zapadne i sjeverne Europe. Južna Europa pak nema specifičnu primjenu jednog pristupa, već ima kombinaciju više predmetnog i jednopredmetnog pristupa. U svim regijama koje su istraživane građansko obrazovanje uglavnom teži primjeni u osnovnom obrazovnom sustavu.

Hrvatska je pak stvorila brojne uvjete za implementaciju građanskog obrazovanja od osnovnoškolskog do srednjoškolskog sustava, putem Hrvatskog nacionalnog obrazovnog standarda donesenog 2006. godine te Kurikuluma za osnovnu školu ko-

jim se nastavnici obvezuju primjenjivati odgoj za ljudska prava i demokratsko građanstvo. Hrvatski nacionalni obrazovni standard uključuje obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo kao neobavezni sadržaj u osnovnim školama (programski kroz razrednu nastavu, a u predmetnoj nastavi kroz dva izborna programa). Nacionalni program odgoja i obrazovanja od 1999. provodi Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. Provodi se *kroskurikuralno* kroz više predmeta, izborne predmete, izvannastavne i izvanškolske aktivnosti, kroz osnovnu i srednju školu. Tijekom višegodišnje provedbe tek su stvoreni uvjeti za dugoročno integriranje građanskog obrazovanja u program škola na kvalitetniji način. Integracija sadržaja pretpostavlja i veći broj osnaženih i educiranih nastavnika i drugih odgojno-obrazovnih djelatnika te kvalitetnu nadopunu hrvatske obrazovne politike u cijelosti i stvaranje standarda sveobuhvatnog građanskog obrazovanja.

Literatura:

1. „Građanska čitanka“: A. S. Zeković i N. Đurašković, Građanska kuća i Centar za građansko obrazovanje Podgorica, 2005.
2. „Sveevropska studija o politici obrazovanja za demokratsko građanstvo“, Centar za građansko obrazovanje, 2005.
3. „Obrazovanje za demokratsko građanstvo: politike i zakonski okviri“, Centar za građansko obrazovanje, 2001.
4. „The Making of Citizens in Europe“, Federal Agency for Civic Education, 2008.
5. „Bulletin Officiel du ministère de l'Éducation Nationale et du ministère de la Recherche“
6. „The Role of Éducation Civique in the Creation of French Citizens“, M.Parasote (FR) i P.Randt (US), 2008.
7. www.nece.hr Networking European Citizenship Education

Prilog 1

ANALIZA I PRIJEDLOZI ZA UNAPREĐENJE OBRAZOVNIH POLITIKA S NAGLASKOM NA MIROVNO OBRAZOVANJE

1. PREGLED OKVIRA JAVNIH POLITIKA

Mirovno obrazovanje svoje mjesto nalazi u mnogim razvojnim strategijama i programima koje projiciraju razvoj određenog područja zaštite ljudskih prava. **Obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava**, među koje spada i mirovno obrazovanje, važnu poziciju zauzima u Nacionalnoj strategiji stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnoga društva od 2007. do 2011., Nacionalnom programu zaštite i promicanja ljudskih prava od 2008. do 2011. godine te Nacionalnom programu za mlade od 2009. do 2013. godine, a spominje se i u Nacionalnom planu aktivnosti za prava i interese djece od 2006. do 2012. godine, Nacionalnom programu za Rome (2002) te Nacionalnoj politici za promicanje ravnopravnosti spolova 2006-2010. Uz navedene javne politike koje obrazovanje o ljudskim pravima integiraju u sveukupno bavljenje određenim aspektom društvenog razvoja i zaštite ljudskih prava, u Hrvatskoj je od 1999. godine na snazi, iako uz nedostatno provođenje, Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo koji bi trebao predstavljati temeljni nacionalni dokument koji na državnoj razini uređuje odgoj i obrazovanje o ljudskim pravima.

Nacionalna strategija stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnoga društva od 2007. do 2011. (2007), sukladno praksi u EU, navodi razmatranje prakse u kojoj država ugovara obavljanje društveno korisnih usluga i poslova s organizacijama civilnoga društva postupkom javne nabave. Strategija time identificira organizacije civilnog društva kao važnog dionika i pružatelja usluga u procesu reforme sustava socijalne skrbi, zdravstva i obrazovanja. Prepoznajući potencijal organizacija civilnog društva za pružanje ne samo socijalnih i zdravstvenih već i usluga obrazovanja, Strategija postavlja kao cilj povećanje prakse ugovaranja pružanja javnih usluga te izradu standarda, prioriteta i mjerila za kvalitetno ugovaranje.

Važnost organizacija civilnog društva kao provoditelja obrazovnih aktivnosti Nacionalna strategija ističe i u zasebnom poglavlju posvećenom obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava. Prepoznavši značaj obrazovanja za demokratsko

građanstvo u stvaranju demokratske političke kulture i svijesti građana o temeljnim zajedničkim vrijednostima, među kojima visoko na ljestvici stoje vrijednosti i kultura mira i tolerancije, Strategija u mjerama predviđa da se aktivno građanstvo, zajedno sa socijalnom kohezijom, uključi kao važan kriterij u kreiranju obrazovne politike. Drugi cilj koji Strategija postavlja odnosi se na financiranje provođenja građanskog obrazovanja za građane svih dobi u formalnim i neformalnim obrazovnim oblicima. Taj cilj razrađuje se kroz mjere u Operativnom planu provedbe, pri čemu se ističe potreba korištenja jasnih kriterija financiranja, kvalitetna evaluacija postignutih rezultata te podizanje razine stručnosti javnih i državnih službenika uključenih u postupak javnog natječaja i odabira projekata za financiranje i praćenje provedbe projekata.

Uz isticanje važnosti regionalne ravnomjerne zastupljenosti programa formalnog i neformalnog obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava, Strategija kao cilj postavlja i suradnju javnih znanstvenih i obrazovnih institucija s organizacijama civilnoga društva te prepoznavanje kreativnosti, inovativnosti i kvalitete u izradi domaćih obrazovnih programa. Stoga se u mjerama predviđa izrada Kataloga programa neformalnog obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo koje provode organizacije civilnog društva u Republici Hrvatskoj te informiranje nastavnog osoblja u odgojno-obrazovnim institucijama o ponuđenim mogućnostima. U svrhu što bolje integracije sadržaja koji se odnose na demokratsko građanstvo, ljudska prava i civilno društvo u sustav formalnog obrazovanja, Strategija predviđa kontinuiran rad na analizi sadržaja važećih školskih udžbenika te provođenje neovisne vanjske evaluacije programa organizacija civilnoga društva, koji se prijavljuju za uključivanje u Katalog stručnih skupova i/ili provedbu u osnovnim i/ili srednjim školama. Analiza i evaluacija trebaju služiti kao osnova za uključivanje u nastavne planove i programe.

Nacionalni program zaštite i promicanja ljudskih prava od 2008. do 2011. godine (2007) posebno poglavlje posvećuje obrazovanju za ljudska prava i ljudskim pravima u obrazovnom smislu te kao važan cilj postavlja cjelovito, integralno i dosljedno provođenje prihvaćenih međunarodnih načela i standarda kojima, osim općeg osiguranja prava na obrazovanje, međunarodna zajednica određuje da svatko ima pravo znati svoja prava i da se to pravo osigurava uvođenjem obrazovanja za ljudska prava u cjelokupan sustav odgoja i obrazovanja. S ciljem uvođenja obrazovanja za ljudska prava na sve razine i u sve oblike odgoja i obrazovanja, ovaj Nacionalni program predviđa unapređenje modela obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo i njegovo provođenje na svim razinama i oblicima odgoja i obrazovanja

te iniciranje uvođenja obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo u sveučilišne i veleučilišne programe, kao i u programe stručnog usavršavanja. U procesu unapređenja modela obrazovanja Nacionalni program predviđa uspostavljanje sustava vrednovanja, osiguranja kvalitete i informiranja u obrazovanju za ljudska prava i demokratsko građanstvo te osiguranje potrebnih financijskih, institucionalnih i kadrovskih uvjeta za njegovo funkcioniranje. Program kao mjeru postavlja određivanje kriterija i pravnih i financijskih preuvjeta za suradnju između odgojno-obrazovnih ustanova i organizacija civilnog društva u provođenju obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo, a za cilj postavlja uspostavljanje baze relevantnih i pouzdanih podataka o praksi obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo.

Osiguranje uvjeta za uvođenje programa kojima se promiče aktivno građanstvo, ljudska prava, kulturna različitost, nenasilno rješavanje sukoba, društvena angažiranost, ekološka osviještenost i znanja o pružanju prve pomoći u sustav formalnog obrazovanja i u partnerstvu s akreditiranim organizacijama civilnog društva kao cilj postavlja i **Nacionalni program za mlade od 2009. do 2013. godine** (2009) koji se u poglavlju posvećenom obrazovanju i informatizaciji posebno usmjerava na neformalno obrazovanje mladih. Ovaj program predviđa osiguranje potrebnih uvjeta kako bi udruge mladih mogle provoditi programe neformalnog obrazovanja u suradnji s ustanovama formalnog obrazovanja i drugim organizacijama civilnog društva, kao i formulaciju jasnih standarda kvalitete obrazovanja i kriterija za akreditaciju programa neformalnog obrazovanja s ciljem njihova uključivanja u formalno obrazovanje.

Navedeni ciljevi Nacionalnog programa za mlade u razdoblju do 2013. godine će se ostvarivati kroz mjere i aktivnosti poticanja obrazovanja koje provode OCD-i i njegovog integriranja u formalni obrazovni sadržaj:

- Uspostavljanje sustava vrednovanja neformalnog obrazovanja kroz izradu Hrvatskog kvalifikacijskog okvira kojim će se definirati mogućnosti priznavanja stupnja znanja i vještina stečenih neformalnim oblikom obrazovanja. Paralelno s tim razvijat će se sustav poticanja i nagrađivanja prosvjetnih djelatnika koji su aktivno uključeni u provedbu izvanškolskih aktivnosti.
- Uspostava jedinstvene baze podataka o mogućnostima obrazovanja na području svake županije. Ova mjera uključivat će aktivnosti izrade kataloga institucija koje provode programe neformalnog obrazovanja te distribuciju istog odgojno-obrazovnim ustanovama.

- Podupiranje provođenja projekata i programa u svrhu praćenja darovitih učenika u svrhu čega će se provoditi natječaj za financijske potpore projektima udruga u području izvaninstitucionalnog odgoja i obrazovanja djece i mladih.
- Poticanje dostupnosti školskih i prostora visokih učilišta onim udrugama koje učenicima i studentima nude neprofitne obrazovne, sportske, izviđačke, kulturne, duhovne, informatičke programe, programe razvoja demokracije, civilnog društva, tolerancije, nenasilja, interkulturalnosti, programe nacionalnih manjina i sl.
- Poticanje suradnje obrazovnih ustanova s nevladinim sektorom kroz upotpunjavanje nastavnih planova i programa fakultativnim predmetima koje bi izradile srednje škole u suradnji s udrugama
- Razvoj i primjena interdisciplinarnog postupanja i provedbe međusektornih mjera radi suzbijanja nasilja i povećanja sigurnosti u odgojno-obrazovnim ustanovama. Mjera se odnosi na aktivnosti izrade školskih kurikuluma koji će uključivati programe interdisciplinarne i međuresorne edukacije odgojno-obrazovnih djelatnika, učenika i roditelja s posebnim fokusom na vršnjačko nasilje, nasilje navijačkih skupina i pojavu ksenofobije i rasizma kod mladih.
- U planove i programe visokih učilišta i srednjih škola uvesti metodologiju društveno korisnog učenja (»service learning«), kako bi se povećala angažiranost mladih u društvu, osiguralo vrednovanje volonterskog rada kroz sustav ocjenjivanja, uvelo obrazovanje za civilno društvo i ostvarila čvršća veza između obrazovanja i društvene zajednice.

Osim u opisanim strategijama i programima obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo, a time i mirovno obrazovanje, ima određenu poziciju i u drugim razvojno-strategijskim dokumentima, kao što su **Nacionalni plan aktivnosti za prava i interese djece od 2006. do 2012. godine** (2006) koji traži unapređenje obrazovanja i spominje preventivne programe radi sprječavanja nasilja. Nacionalni plan, kao i **Nacionalni program za Rome** (2002), traži uvođenje obrazovnih programa s naglaskom na ljudska prava s ciljem otklanjanja diskriminacije djece pripadnika nacionalnih manjina, Roma, stranaca i djece s posebnim potrebama. U **Nacionalnoj politici za promicanje ravnopravnosti spolova 2006-2010.** (2006) traži se, između ostaloga, obrazovanje mladih za toleranciju, kulturu mira i nenasilno rješavanje sukoba te radi promicanja ravnopravnosti spolova i osvještavanja problema neravnopravnosti spolova u redovitom obrazovanju.

Temeljni nacionalni dokument koji uređuje odgoj i obrazovanje o ljudskim pravima, **Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo Vlade Republike Hrvatske**, nastao je 1999. godine kao produkt rada Nacionalnog odbora za obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo koji je Vlada RH osnovala potaknuta donošenjem UN-ove Rezolucije o Desetljeću obrazovanja za ljudska prava 1995-2004. Nacionalnim programom je od 1999. godine predviđeno uvođenje obrazovanja za ljudska prava, a u okviru njega i obrazovanje za mir i nenasilje, u odgojno-obrazovni sustav. Program nema određen rok primjene te je njegov, prvenstveno deklarativan sadržaj još uvijek relevantan u prvotnom obliku, no primjena u obrazovnom sustavu nije obvezujuća.

Program se sastoji od programa za ljudska prava za predškolski odgoj, za razrednu nastavu, za predmetnu nastavu u osnovnoj školi i od programa za ljudska prava za srednju školu te obuhvaća odgoj za ljudska prava, odgoj za demokratsko građanstvo, identitetni i interkulturalni odgoj, odgoj za mir i nenasilno rješavanje sukoba, odgoj za sprečavanje predrasuda i diskriminacije te odgoj za održivi razvoj. Programom nije određen striktan način izvođenja nastavnog sadržaja za ljudska prava već se predlaže nekoliko mogućnosti koji uključuju kroskurikularno izvođenje kroz sve predmete gdje postoje programske teme bliske temama ljudskih prava, izvođenje u okviru posebnog izbornog predmeta ili pak provođenje u vidu projekata, kroz sat razrednika, kroz izvannastavne aktivnosti, kroz izvanškolske aktivnosti te sustavno izvođenje kroz cjelokupni školski kurikulum. Važno je napomenuti da programom deklarirani ciljevi i predloženi sadržaj i načini izvođenja nemaju obvezujući karakter niti su uz njih razrađeni mehanizmi provedbe. Stoga ovaj dokument ima primarno karakter popisa smjernica i liste dobrih želja, bez stvarnih poticaja za provedbu, što se u praksi pokazalo kao nedjelotvoran pristup.

Osim strategijsko-razvojnih dokumenata koji se bave određenim aspektima zaštite ljudskih prava, za obrazovanje o ljudskim pravima i mirovno obrazovanje važni su dokumenti koji određuju područje obrazovanja u Republici Hrvatsko u okviru čega sporadično predviđaju provedbu edukacije o ljudskim pravima, a unutar nje i edukacije za mir i nenasilje. Među te dokumente spadaju zakoni koji se odnose na sve razine i profile obrazovanja, Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005-2010., Hrvatski nacionalni obrazovni standard (HNOS), Nastavni plan i program te brojni pravilnici i akti koji proizlaze iz tih propisa i dokumenata. Potencijalno ključnu ulogu za integraciju sadržaja i metoda mirovnog obrazovanja ima Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i opće obvezno obrazovanje u osnovnim i srednjim školama koji je još u fazi izrade i usvajanja.

Kako Hrvatska još uvijek nema opći zakon o obrazovanju kojim se uređuju odnosi među podsustavima formalnog obrazovanja te odnosi između sustava formalnog, neformalnog te informalnog obrazovanja, zakoni kojima se regulira područje obrazovanje u Hrvatskoj uključuju **Zakon o predškolskom odgoju i naobrazbi, Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, Zakon o obrazovanju odraslih te Zakon o udžbenicima za osnovnu i srednju školu**. Iako se u navedenim zakonima eksplicitno ne navodi obveza obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo, novi Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN, 87/08) u nekim člancima govori o pravima i obvezama učenika, zaštiti prava učenika te o vijećima učenika te tako stvara uvjete za aktivno uključivanje učenika u život i rad škole kao zajednice koja uči. **Zakon o obrazovanju odraslih** navodi osposobljavanje za aktivno građanstvo kao jednu od svrha obrazovanja odraslih te prepoznaje različite oblike učenje kao što su formalno, neformalno, informalno i/ili samousmjereno učenje. Potonji Zakon, međutim, ne prepoznaje organizacije civilnog društva kao pružatelje obrazovnih usluga.

Prema važećem **Planu razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005-2010**. (2005) Hrvatska teži kvalitetnijem, dostupnijem, prilagodljivijem i učinkovitijem sustavu obrazovanja u funkciji, između ostaloga, jačanja društva znanja i demokratskih načela, što se dovodi u vezu s promicanjem aktivnog građanstva. Plan razvoja se izriječno oslanja na Lisabonsku strategiju, pa se među prioritetima navodi društvena povezanost (kohezija), a govori se i o «društvenoj dimenziji obrazovanja», no sadržaj te dimenzije ostaje nejasan. Obveza uvođenja obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo, iako nije spomenuta u Planu razvoja, proizlazi iz same njegove biti - stavljanja učenika u središte odgojno-obrazovnog procesa.

U **Hrvatskom nacionalnom obrazovnom standardu** (2005), koji proizlazi iz Plana razvoja, sposobnost aktivnog sudjelovanja u demokratskom društvu spominje se kao jedan od ciljeva. Obrazovanje za ljudska prava je zajedno s obrazovanjem za demokratsko građanstvo uključeno u reformirani, HNOS-ov **Nastavni plan i program za osnovnu školu iz 2006**. godine, ali kao neobvezni integrativni odgojno-obrazovni sadržaj. Tako je u ciljevima i zadaćama odgoja i obrazovanja ovog Nastavnog plana ugrađeno da učenike treba poučiti, između ostalog, temeljnim ljudskim pravima i pravima djece, slobodi moralnog rasuđivanja te slobodi mišljenja, svijesti i savjesti te načelima poštivanja različitosti i interkulturalnog razumijevanja. Osim toga, u odgojno-obrazovnim oblicima, metodama i sredstvima izvannastavnog i izvanučioničnog rada navedeno je da sadržaji i područja rada obuhvaćaju i društveno-humanističke

projekte i radionice (građanski odgoj i obrazovanje, prava djece i ljudska prava). Također, u prilog dobrovoljne integracije sadržaja od strane provoditelja nastave, u dokumentu se ističe da je poželjno da svi učitelji budu upućeni u program odgoja za ljudska prava i u program građanskoga odgoja u svrhu što učinkovitije integracije i korelacije srodnih odgojno-obrazovnih sadržaja.

Sadržaj Nacionalnog programa za ljudska prava i demokratsko građanstvo integriran je i u tekst **Nacionalnog okvirnog kurikuluma za predškolski odgoj i opće obvezno obrazovanje u osnovnim i srednjim školama** koji je trenutno u fazi rasprave i donošenja. Analiza mirovnog obrazovanja u odgojno- obrazovnom sustavu Republike Hrvatske³², koju je CMS proveo u sklopu projekta *Mladi i izgradnja mira*, pokazala je da trenutno dostupnom verzijom Kurikulum predviđa međupredmetnu temu *Osobni i socijalni razvoj* sa sadržajima koji smjeraju promicanju znanja o drugome, izgrađivanju vještina upravljanja međukulturalnim situacijama i izgrađivanja zrelih stavova o drugima i sebi. CMS-ova analiza ukazala je i na elemente mirovnog obrazovanja u međupredmetnoj temi nazivanoj *Građanski odgoj* u kojoj se, kao očekivani rezultati podučavanja u okviru različitih predmeta, ističe izgradnja građanskih kompetencija. Tako se među elemente ove međupredmetne teme ubraja: razvoj svijesti učenika o važnosti razvoja demokratskih institucija i procesa; razvoj pozitivnog stava i interesa za konstruktivno i učinkovito sudjelovanje u životu škole i zajednice; razvoj svijesti o jednakopravnosti spolova u društvu, snošljivosti prema drugim narodima, kulturama i religijama, različitosti mišljenja; osposobljavanje za mirno i konstruktivno rješavanje sukoba, kritičko prosuđivanje društvenih zbivanja te korištenje i procjenu različitih izvora informiranja pri donošenju odluka.

Analiza sadržaja relevantnih nacionalnih strateških dokumenata i zakona pokazuje da u okviru javnih politika, koje djelomično ili u potpunosti razrađuju različite aspekte i faze obrazovnog procesa, postoji snažna podloga za uvođenje obrazovanja za ljudska prava, a time i mirovnog obrazovanja, u formalni i neformalni obrazovni sustav. Stoga su nužni sljedeći koraci razrada i operacionalizacija smjernica za sustavno i stvarno, a ne samo deklarativno, poticanje i vrednovanje neformalnih sadržaja organizacija civilnog društva te integraciju sadržaja o demokratskom građanstvu i ljudskim pravima u formalni sustav.

³² V. tekst Martine Horvat „Mirovno obrazovanje u odgojno- obrazovnom sustavu Republike Hrvatske“ u ovoj publikaciji

2. OCJENA STANJA

Obrazovanje za ljudska prava, koje sadržava odgoj za mir i nenasilje, formalno se provodi u hrvatskim odgojno-obrazovnim institucijama od 1999. godine od usvajanja Nacionalnog programa odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo, a u okviru pojedinih projekata još od 1997. godine. Kako je obrazovanje za ljudska prava prema svim **strateškim razvojnim dokumentima neobvezatni integrativni sadržaj koji se provodi kroz tzv. međupredmetni pristup**, što može predstavljati odličan model, ali isto tako i pokriće za nedjelovanje, u praksi **nedostaje sustavno praćenje i vrednovanje sadržaja koji se provode**. To je povezano s problemom nedostatno standardiziranih metoda i sadržaja kao i stručnosti osoba koje te sadržaje provode. Stoga, iako formalno dio obrazovnog sustava, poučavanje o ljudskim pravima i demokratskom građanstvu u osnovnim i srednjim školama najčešće se provodi kroz neformalno učenje i, načelno, u izvannastavnim aktivnostima, dok samo na nekim fakultetima postoje izborni predmeti povezani s tim područjem ili su kolegiji tako nazvani.

Za osnovne i srednje škole ne postoji obveza provedbe spomenutog Nacionalnog programa pa odluku da se o ljudskim pravima i demokratskom građanstvu poučava u okviru nekih nastavnih predmeta (npr. hrvatski jezik, strani jezici, povijest, vjeronauk), izvannastavnih aktivnosti, na satu razredne zajednice ili kroskurikularno, samostalno donosi škola odnosno učitelj/nastavnik. Pri tome škole samostalno pribavljaju i koriste unutarnje resurse za osmišljavanje i izvedbu sadržaja, među kojima su ključni ljudski resursi, odnosno nastavni kadar. Kako je kod obrađivanja sadržaja ljudskih prava kao međupredmetne teme posebno naglašen utjecaj osobnih stavova, iskustava i upućenosti učitelja i nastavnika, posljednjih godina Agencija za odgoj i obrazovanje organizira određene oblike edukacija nastavnog osoblja koje provodi takve sadržaje, ali je to je još uvijek nedostatno za ostvarivanje sustavne edukacije o ljudskim pravima. Uz tako, na nivou sustava, (ne)organiziranu provedbu izvedba sadržaja o ljudskim pravima zapravo **ovisi o dobrovoljnoj inicijativi i resursima pojedinih škola, još konkretnije, inicijativi pojedinih nastavnika**. Naglaskom na dobrovoljnosti i nesustavnim pristupom ostvarena je samo mjestimična integracija sadržaja predviđenih Nacionalnim programom u odgojno-obrazovni sustav pa se može zaključiti da za takav učinak nije bilo nužno usvajanje ovog, prije svega deklarativnog, dokumenta, već bi školama koje same od sebe imaju inicijativu bilo dovoljno samo izdavanje nalogu s izjavom da im se ne zabranjuju, već podržavaju, međupredmetni i izvannastavni sadržaji o ljudskim pravima.

Osim sustavne organizacije i raspoloživosti resursa u izvedbi obrazovnih sadržaja, faktor uspjeha obrazovanja o ljudskim pravima kroz međupredmetni pristup predstavlja adekvatna zastupljenost tema obuhvaćenih Nacionalnim programom u nastavnom sadržaju obvezatnih predmeta. Kako se u izradi Nastavnog plana i programa kao i udžbenika još uvijek **ne koriste obuhvatne službene analize koje uključuju zastupljenost ljudskih prava i kako se godinama ne provodi evaluacija primjene Nacionalnog programa odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo**, u ovom trenutku ne raspolažemo sa službenom obuhvatnom procjenom integriranosti sadržaja o ljudskim pravima u nastavni sadržaj i sadržaj udžbenika. Imajući to u vidu, **Centar za ljudska prava je tijekom 2009. godine proveo istraživanje *Ljudska prava u osnovnim školama - teorija i praksa*** s ciljem utvrđivanja u kojoj mjeri i na koji način osnovne škole u Hrvatskoj poučavaju o demokraciji i ljudskim pravima te što u tom smislu sadržavaju udžbenici koji se koriste u osnovnim školama. Jedna od metoda bila je sadržajna analiza udžbenika, najčešće iz prirode i društva, hrvatskoga jezika, povijesti i izbornog predmeta vjeronauk od 1. do 8. razreda. Analiza je pokazala da generalno **udžbenici u osnovnim školama nisu u suprotnosti s vrijednostima ljudskih prava** te da najveći dio korištenih udžbenika ne promiče društvene stereotipe i predrasude. Pri tome se potiču više emocionalne vrijednosti koje su indirektno u vezi s ljudskim pravima: prijateljstvo, ljubav, suosjećanje, a manje konkretne vještine vezane za demokraciju i ljudska prava. Međutim, pregledom udžbenika uočeno je da u njima **postoje "prostori tabua" te da su slabo ili nikako zastupljene kontroverzne, društveno osjetljive teme** kao što su nedavna ratna i poratna prošlost, stigmatizirane bolesti i različite marginalizirane skupine. Na primjer, manjine i marginalizirane skupine nisu uključene u sadržaj udžbenika kao integrativni dijelovi društva, kroz sadržaje se rijetko spominju osobe s invaliditetom, a uopće se ne spominju ljudi različitih seksualnih orijentacija. Također, prilikom spominjanja ljudi iz različitih društveno-ekonomskih skupina u udžbenicima prisutan je velik broj negativnih prikaza poput getoizacije, nezaposlenosti, gladi, lošeg obrazovanja, itd.

Posebno je zabrinjavajuće da **udžbenici vrlo slabo potiču građanski aktivizam kao preduvjet odgoja odgovornih i društveno aktivnih građana/ki**. Tako se npr. kod analize prikaza načina provođenja slobodnog vremena utvrdilo da se **malo pažnje posvećuje aktivnostima u zajednici kao jednoj od osnovnih odrednica za razvoj svijesti o demokratskog građanstvu**. Pri tome su ekološke teme vrlo dobro zastupljene i u većini analiziranih udžbenika postoje i potiče se promišljanje o njima. No, kada je posrijedi **poticanje na građanski aktivizam u očuvanju okoliša, on se indi-**

rektno spominje tek u nekim udžbenicima nižih razreda, dok spomenutih sadržaja nema u udžbenicima viših razreda, gdje upravo postoji prostor za uključivanje djece u konkretne aktivnosti i inicijative vezane za ostvarivanje prava na zdrav okoliš.

Osim analize udžbenika, spomenuto istraživanje Centra za ljudska prava metodom anonimnih upitnika obuhvatilo je mišljenja i stavove učenika, učitelja, ravnatelja i roditelja 24 osnovne škole. Rezultati analize upitnika pokazuju da **svi nositelji obrazovnog sustava: roditelji, učenici, nastavnici i ravnatelji pridaju veliku važnost odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava** u svim njegovim aspektima, a velika većina ispitanih smatra da s tim aspektom treba početi od najranije dobi djeteta u svim odgojnim i obrazovnim institucijama **Velika većina učenika, učitelja, ravnatelja i roditelja smatra da odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava, s osobitim naglaskom na odgoju za mir i nenasilje, treba biti intenzivnije prisutno u osnovnim školama**. Pri odlukama o promjenama, naglasak ne treba biti samo na normativnoj razini (davanju posebnog mjesta u satnici ovom sadržaju, većoj zastupljenosti pojedinih tema u udžbenicima), što je dosadašnja učestala praksa, već na **školskoj kulturi koja odražava vrijednosti ljudskih prava**: jačem i sustavnom uključivanju učenika, roditelja i nastavnika u proces odlučivanja u školi, konzultiranju ravnatelja, nastavnika i roditelja u procesima promjena u obrazovanju, promjenama u modelima poučavanja, usvajanju vještina itd.

Osim Nacionalnog programa odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo (1999) mnogi stratezijsko-razvojni dokumenti, koji se odnose na određene aspekte demokratizacije i zaštite ljudskih prava, kao što je u pregledu okvira javnih politika detaljno razrađeno, **predviđaju provedbu edukacije o ljudskim pravima, a unutar nje i edukacije za mir i nenasilje**. Obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo zastupljeno je u strateškim dokumentima koji u užem smislu određuju područje obrazovanja u Republici Hrvatskoj među koje spadaju nastavni planovi i zakoni koji se odnose na sve razine i profile obrazovanja. Analiza sadržaja, ciljeva i mjera relevantnih dokumenata ukazuje na **širu reformsku orijentaciju i deklarativno prepoznavanje važnosti obrazovanja za ljudska prava, no realnost u odgojno–obrazovnom sustavu ukazuje na raskorak između predviđenih sadržaja odgojno–obrazovnog procesa i prakse**.

Poteškoće s kojima se suočava sustavna integracija obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo u osnovno i srednje školstvo su ujedno i poteškoće na koje nailazi reformski procesi sustava obrazovanja u Hrvatskoj općenito. Samo neke od

očitim teškoća na koje je ukazala CMS-ova analiza mirovnog obrazovanja u odgojno- obrazovnom sustavu Republike Hrvatske¹³ odnose se na **potrebnu dodatnog ulaganja u ljudske resurse kako po pitanju kapaciteta tako i po pitanju njihove motiviranosti, učestalu neusklađenost ciljeva reformi sa stvarnim materijalnim i prostornim uvjetima za njihovu provedbu te izostanak sustavnog i participativnog pristupa u razradi metodologije i izvedbe**. Navedeni problemi velikim dijelom proizlaze iz dosadašnje usmjerenosti prvenstveno na formu u smislu deklarativnog izražavanja namjere i usvajanja zakona i različitih strateških dokumenata bez prethodne analize i osiguranja kadrovskih i materijalnih preduvjeta za provođenje obuhvatnih sadržajnih promjena. Tako su, primjerice, problematične upute Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa o uvođenju novih sadržaja o kojima sami nastavnici ne posjeduju potrebno znanje, a nisu izrađena nastavna pomagala. Trenutni primjer nekih sadržaja koji bi se trebali obrađivati na nastavi, a upitno je tko bi ih i na koji način trebao predavati, su sadržaji vezani uz prava potrošača i borbu protiv korupcije. Tako novi Kurikulum predviđa dodatni niz predmeta, kao što je domaćinstvo, i sadržaja, kao što je osobni i socijalni razvoj, građanski odgoj, profesionalna orijentacija, za što na nivou sustava nedostaje adekvatno kapacitiranih kadrova kao i izvora motivacije te programa edukacije i dodatnog usavršavanja nastavnog osoblja.

Na **sveučilišnoj razini obrazovanja**, integracija sadržaja obrazovanja za ljudska prava i demokraciju u sveučilišne i fakultetske kurikulume također nailazi na poteškoće s obzirom da mnogi fakulteti još ne prepoznaju važnost ove teme za sveukupan profesionalan i osoban razvoj pojedinca. Tako je prva faza istraživanja u projektu *Učenje za ljudska prava* na sveučilištu Istraživačko-obrazovnog centra za ljudska prava i demokratsko građanstvo Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pokazala da samo Medicinski i Katoličko-bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu imaju predmete/kolegije izravno posvećene ljudskim pravima i demokratskom građanstvu, a tek nekolicina fakulteta obuhvaća te sadržaje u redovnim nastavnim predmetima. Odnedavno, popisu fakulteta s kolegijima posvećenim ovoj temi pridružio se i Fakultet političkih znanosti u Zagrebu.

Iako nedovoljno rasprostranjeno na fakultetima u Hrvatskoj, **obrazovanje za ljudska prava i demokraciju ima perspektivu za veću integraciju o sustav**. Tako već postoji ***Sveučilišni kurikulum za ljudska prava i demokratsko građanstvo*** namijenjen nastavničkim fakultetima koji je izradio Istraživačko-obrazovni centar za ljudska prava i

¹³V. tekst Martine Horvat „Mirovno obrazovanje u odgojno- obrazovnom sustavu Republike Hrvatske“ u ovoj publikaciji

demokratsko građanstvo, a na nekim fakultetima se u proteklih 5 godina primjenjuje nova nastavna metodologija - društveno korisno učenje (service learning) - kojom se dobiva povezanost svrhovitog volonterskog rada s učenjem, osobnim razvojem i razvojem osjećaja građanske odgovornosti. Društveno korisno učenje u suradnji s organizacijama civilnog društva od 2005/2006. primjenjuje se u nastavi Odsjeka za Informacijske znanosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Filozofskom fakultetu u Rijeci te na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. Besplatne radionice za nastavno osoblje Primjene društveno korisnog učenja u nastavi se od akademske godine 2007/08. ciklički održavaju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. No, jače povezivanje akademske zajednice i civilnog društva i utjecaj na razinu znanja, stavove i ponašanje studenata i studentica moguće je potaknuti tek sustavnom primjenom ove metodologije od strane Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa što je doduše u mjerama i najavio novi Nacionalni program za mlade od 2009. do 2013. godine, no otvoreno je pitanje kako će izgledati njihova provedba.

Izvan sustava formalnog obrazovanja provode se brojni obrazovni programi za demokratsko građanstvo, koje najčešće organiziraju udruge civilnog društva. Istraživanja *Programi građanskog obrazovanja i osposobljavanja u nevladinim organizacijama u Republici Hrvatskoj* koje je od 2005. do 2007. provodilo Hrvatsko politološko društvo (HPD) u suradnji s Nacionalnom zakladom za razvoj civilnog društva pokazalo je da je **građansko obrazovanje zahvaljujući nevladinim organizacijama obuhvatilo značajan dio stanovništva Hrvatske**. Ipak, projekti građanskog obrazovanja neravnomjerno su raspoređeni po Hrvatskoj što u istraživanju ne korelira s razvijenošću i naseljenošću, već s nekim drugim utjecajima poput npr. donatorskih preferencija u građanskom obrazovanju. Više od polovice projekata je lokalnog karaktera, što pokazuje vezanost udruga uz zajednicu u kojoj djeluju kao i jednostavnije okupljanje ciljnih skupina. **Najbrojniji korisnici su iz redovnog školskog i visokoškolskog obrazovanja, učenici, studenti, nastavnici, koji se uključuju u izvanškolske projekte udruga**. Druga najbrojnija skupina su sami aktivisti iz udruga. Programi najvećim dijelom nastoje pomoći jačanju svijesti o važnosti određenog društvenog problema u Hrvatskoj, te osposobljavanju za aktivno sudjelovanje u njegovu rješavanju. **Najčešće teme obrazovanja su ljudska prava su razvoj civilnog društva, zaštita okoliša i mirno rješavanje sukoba**. Uz vrlo prisutno iskustveno učenje i brojne radionice dominantan oblik prenošenja znanja su predavanja i izlaganja pred skupom sudionika. Udruge najčešće same provode projekte koje su samostalno i osmislile, i to u najvećem dijelu uz financijsku potporu stranih donatora.

Istraživanje HPD-a također je pokazalo kako je obuhvat (broj sudionika) i kod udruga i davatelja potpore (među kojima su u promatranom razdoblju s oko 70% udjela još uvijek dominirali međunarodni donatori) **najvažniji kriterij procjene uspješnosti rada udruga te da se zadovoljstvo obrazovanjem uglavnom temelji na formalnim elementima**. Sama logika projekata (kao glavnih oblika financiranja udruga) nameće potrebu da se u vrijeme njegovog provođenja pokaže uspješnost provedenog projekta, što je kod samog obrazovanja i osposobljavanja teško ili nemoguće. **Programi neformalnog obrazovanja se ne prate i ne vrednuju prema odgovarajućim kriterijima kvalitete**, dok o broju korisnika ne postoje pouzdani podaci, pa je utoliko je praksa praćenja i evaluacije te s njima povezane verifikacije obrazovnih programa područje u kojemu ima prostora za značajna unapređenja.

Na kraju, važno je istaknuti još uvijek **nedovoljno prepoznatu dodanu vrijednost programa OCD-a s obzirom na programe formalnog obrazovanja**, koja se ne očituje samo u činjenici da su programi nevladinih organizacija usmjereni na životno važne teme i što koriste aktivne i suradničke metode učenja, nego u tome što su u najvećem broju slučajeva okrenuti mladima. Takvi **programi stoga predstavljaju važan obrazovni resurs koji u hrvatskom obrazovnom sustavu još nije ni primjereno priznat niti dovoljno iskorišten**, po čemu se Hrvatska znatno razlikuje od razvijenih demokratskih zemalja u kojima, osobito na lokalnoj razini, postoji tijesna suradnja između nositelja formalnog i neformalnog obrazovanja u ostvarivanju obrazovnih ciljeva. Ovo se naročito odnosi na ciljeve kojima se promiče jednakost, interkulturalna osjetljivost, društvena odgovornost i društvena kohezija. Nevladine organizacije u mnogim zemljama redovito surađuju s obrazovnim ustanovama od predškole do sveučilišta na ostvarivanju programa društveno korisnog učenja, putem kojih se djeca i mladi pripremaju za aktivno i odgovorno demokratsko građanstvo.

3. PREPORUKE ZA UNAPREĐENJE OBRAZOVNIH POLITIKA U ODNOSU NA MIROVNO OBRAZOVANJE

1. Uspostava sustava **praćenja** provedbe *Nacionalnog programa odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo Vlade Republike Hrvatske* i **vrednovanje tijeka i učinaka 10-godišnje provedbe** ovog strateškog dokumenta. U skladu s mjerama Nacionalnog programa zaštite i promicanja ljudskih prava od 2008. do 2011. godine, nakon analize tijeka i rezultata provedbe, potrebno je provesti **reviziju i modifikaciju modela obrazovanja za ljudska prava**. Analiza provedbe i sadržaja obrazovanja za ljudska prava u školama treba poslužiti

kao osnova za intersektorsku raspravu, **razradu smjernica i konkretnih mjera za učinkovitu integraciju sadržaja obrazovanja za ljudska prava u formalni obrazovni sustav**, koja može uključiti i raspravu o posebnom predmetu za ljudska prava i demokratsko građanstvo.

2. U *Nacionalnom okvirnom kurikulumu za predškolski odgoj i opće i obvezno obrazovanje u osnovnim i srednjim školama* kao i relevantnim strateškim dokumentima **integrirati i jasno definirati predmete i sadržaje koji se odnose za zaštitu i promociju ljudskih prava i mirovno obrazovanje** te u razradi metodologije integrirati metodološke standarde na kojima počiva ideja mirovnog obrazovanja. Potrebno je sustavno organizirati nadogradnju postojećeg nastavnog sadržaja sadržajima i metodama obrazovanja za ljudska prava te osigurati mehanizme za **djelotvornu provedbu koja se odnosi na sustavno izvođenje u svim školama s jedinstvenim osnovnim sadržajem i metodologijom od strane educiranih osoba**. U razradi sadržaja tema, kao što su međupredmetne teme **Osobni i socijalni razvoj i Građanski odgoj, konzultirati i uključiti organizacije civilnog društva** koje su se kroz dugogodišnje iskustvo specijalizirale u području obrazovanja za ljudska prava i mirovno obrazovanje i koje mogu stručnošću te sadržajem i metodologijom pridonijeti kvalitetnoj razradi i provedbi formalnih sadržaja obrazovanja za ljudska prava, uključujući mirovno obrazovanje.
3. **Izrada kataloga usluga za neformalno obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo s jasno definiranom cjelinom mirovnog obrazovanja**. Ovaj katalog bi trebao biti plasiran kao baza za vrednovanje, licenciranje i ugovaranje usluga neformalnog obrazovanja u području demokratizacije, mira i ljudskih prava. *Nacionalna strategija stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnoga društva od 2007. do 2011.* u petom poglavlju predviđa katalog programa neformalnog obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo koje provode **organizacije civilnog društva**, dok *Nacionalni program za mlade od 2009. do 2013. godine* predviđa izradu kataloga **institucija** koje provode programe neformalnog obrazovanja te distribuciju istog odgojno-obrazovnim ustanovama. U procesu operacionalizacije politike prema mladima treba isticati važnost proširenje sadržaja kataloga i na programe OCD-a. Također, potrebno je osigurati da se u budući katalog integrira mirovno obrazovanje koje se zasad eksplicitno ne spominje već se podvodi pod demokratizaciju i ljudska prava. Nositelj izrade kataloga treba biti Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa koje će prikupljanje podataka provoditi u suradnji s formalnim i neformalnim pružate-

ljima usluga obrazovanja. Katalog treba nositeljima obrazovne aktivnosti kao i različitim lokalnim dionicima osigurati pregled sadržaja, ciljeva i metoda različitih neformalnih obrazovnih programa koje provode institucije i organizacije civilnog društva. Katalog će služiti kao podloga za razvoj suradnje između obrazovnih ustanova i pružatelja neformalnog obrazovanja te kao podloga za osmišljavanje i financiranje partnerskih projekata u lokalnim zajednicama.

- 4. Osnivanje stalne međusektorske radne grupe koja će se baviti unapređenjem programiranja i financiranja neformalnog obrazovanja u području demokratizacije, mira i ljudskih prava.** Međusektorska radna skupina čije osnivanje treba inicirati Savjet za razvoj civilnog društva uključivala bi predstavnike OCD-a, lokalne samouprave, TDU-a i Vladinih ureda koji su uključeni u financiranje različitih neformalnih obrazovnih programa. Radna skupina bi trebala, na temelju evaluacije provedbe modela obrazovanja za ljudska prava i u skladu s radom na katalogu za neformalno obrazovanje, razraditi modele koordinacije pružatelja financijske potpore, te usuglasiti prioritete i kriterije natječaja kojima se na lokalnoj i nacionalnoj razini financira obrazovanje za mir i ljudska prava, imajući u vidu nužnost unapređenja komplementarnosti formalnog i neformalnog obrazovanja za djecu i mlade te cjeloživotnog učenja za odrasle, s naglaskom na studente i mlađe generacije.

4. KORIŠTENI DOKUMENTI I ISTRAŽIVANJA

1. Gvozdanović, A i Potočnik, D. (2009) *Mladi i izgradnja mira*. Zagreb: Centar za mirovne studije i Institut za društvena istraživanja u Zagrebu
2. *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i opće obvezno obrazovanje u osnovnim i srednjim školama - prijedlog* (2008). Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa
3. *Nastavni plan i program za osnovnu školu-HNOS* (2006). Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa
4. *Nacionalni program za mlade od 2009. do 2013. godine*. Vlada Republike Hrvatske, Zagreb, 2009.
5. *Nacionalni program zaštite i promicanja ljudskih prava od 2008. do 2011. godine*, Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava, Zagreb, 2007.
6. *Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava*. Vlada Republike Hrvatske, Zagreb, 1999.
7. *Nacionalni program za Rome* (2002). Zagreb: Vlada Republike Hrvatske
8. *Nacionalni plan aktivnosti za dobrobit, prava i interese djece 2006. do 2012.* (2006). Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti

9. *Nacionalna politika za promicanje ravnopravnosti spolova 2006-2010.* (2006) Zagreb, Hrvatski sabor
10. *Nacionalna strategija stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnoga društva od 2007-2011. godine i Operativni plan provedbe.* Vlada Republike Hrvatske: Ured za udruge, Zagreb, 2007.
11. Neosvijesteni, neodgovorni, pasivni. (Ljudska prava u osnovnim školama - teorija ili praksa?) H-alter. 08.09.2009.
12. *Izješće o provedbi mjera Operativnog plana nacionalne strategije stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnoga društva od 2007.-2011. godine.* (za izvještajno razdoblje od 1. veljače 2007. do 1. veljače 2008.) Vlada Republike Hrvatske: Ured za udruge. Zagreb, 2008.
13. *Izješće o provedbi mjera Operativnog plana nacionalne strategije stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnoga društva od 2007. do 2011. godine za 2008. godinu.* Vlada Republike Hrvatske: Ured za udruge. Zagreb, 2009.
14. *Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005-2010.* (2005). Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa
15. *Program suradnje Vlade RH i nevladinog, neprofitnog sektora.* Vlada Republike Hrvatske: Zagreb, 2000.
16. Šalaj, Berto i Tihomir Žiljak (2007) "Programi građanskog obrazovanja i osposobljavanja u nevladinim organizacijama u Republici Hrvatskoj (rezultati istraživanja 2005-2007.)" *Političko obrazovanje*, Vol. 3, br. 1-2, str.1-30. Zagreb: Hrvatsko politološko društvo
17. Zakon o obrazovanju odraslih (NN 17/07)
18. Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN, 87/08)

Pripremila Anka Kekez Koštro, MAP Savjetovanja

PREPORUKE ZA INTEGRACIJU MIROVNIH SADRŽAJA U FORMALNI OBRAZOVNI SUSTAV

Centar za mirovne studije zalaže se za komplementaran pristup učenju i razumijevanju društvenih fenomena, utemeljen na mirovnim vrijednostima, sadržajima i metodologiji u formalnom obrazovnom sustavu kao obaveznom propisanom sadržaju (mogućnosti jednopredmetnog ili kroskurikularnog sadržaja). Držimo važnim formalno integrirati **obrazovanje za mir u osnovnim, srednjim i visokim školama** te ga razvijati kroz cjeloživotno učenje.

Kroz konzultacijski proces organiziran s mladima, predstavnicima nekoliko nevladinih udruga aktivnih u području neformalnog mirovnog ili šireg demokratskog obrazovanja te organizacijama mladih i za mlade iz Europske unije, mediteranskih zemalja i zemalja zapadnog Balkana, skupili smo sljedeće preporuke za integraciju mirovnih sadržaja u formalni obrazovni sustav:

- 1. Potrebno je učiniti nužne kvalitetne reforme obrazovnih politika usmjerenih na usvajanje praktičnih znanja i vještina kroz obrazovanje o miru, ljudskim pravima i demokratskom građanstvu počevši od istraživanja, javnih rasprava do zakonodavnih inicijativa koje će uključiti akademsku zajednicu, nastavnike/ce, civilne organizacije i resorno ministarstvo te pripadajuće agencije.*
- 2. Potrebno je učiniti nužne kvalitetne reforme obrazovnih politika te na temelju školske prakse, i primjera dobrih praksi iz drugih zemalja, utvrditi i prema tome uključiti obrazovanje za demokratko građanstvo, čije je obrazovanje za mir komplementarni dio, kao zaseban ili kroskurikularni sadržaj u školama.*
- 3. Nastavni plan i program potrebno je povezati sa školskom praksom te ga obogatiti novim obrazovnim sadržajima i metodologijom, radi pune integracije vrijednosti i načela obrazovanja za mir u formalni obrazovni sustav, te postizanja dugoročnih pozitivnih efekata s obzirom na pojedince i društvo u cijelosti.*

4. *Obrazovanje za mir je nužno integrirati u obrazovanje nastavnika/ica u školama i onih koji se obrazuju za nastavnike/ce u akademskom okruženju, te kroz specifične obrazovne module izgraditi kapacitete nastavnika/ica u sadržajnoj i metodološkoj izvedbi školskog procesa.*
5. *Potrebno je učiniti komparativnu analizu zemalja s integriranim formalnim obrazovanjem za mir, te utvrditi dugoročne pozitivne efekte takve edukacije, s obzirom na participaciju mladih te drugih građana/ki u sociopolitičkim procesima, te primjenu mirovnih znanja i vješina izgradnje mira u svakodnevnom životu.*
6. *Potrebno je potaknuti i redovito organizirati široke javne rasprave orijentirane pozitivnim odlikama mirovnog obrazovanja, s važnim akterima: nastavnicima, nevladinim organizacijama, resornim ministarstvom te akademskim stručnjacima kako bi se moguće prepreke uvođenju mirovnog kurikuluma premostile, a stvorili uvjeti za njegovu širu, kvalitetnu integraciju i provedbu.*
7. *Potrebno je ratificirati važne međunarodne sporazume i usvojiti kompetentne dokumente u području obrazovanja (primarnog, sekundarnog i višeg obrazovanja) i cjeloživotnog učenja, formalni sustav prilagoditi i otvoriti stranim obrazovnim programima, te participirati u razmjenama formalno obrazovnih institucija koji doprinose učenju za demokratsko građanstvo.*
8. *Potrebno je da resorno ministarstvo učini dostupnim nalaze provedbe i evaluacije provedbe obrazovanja o ljudskim pravima kako bi se razmotrile neposredne preporuke za integraciju mirovnog kurikuluma.*
9. *Potrebno je obrazovati i senzibilizirati ravnatelje/ice škola za ovu temu putem Agencije za obrazovanje odraslih.*
10. *Potrebno je izraditi pojmovnik mirovnog obrazovanja te, uz organizirane edukacijske programe za nastavnike/ce i ravnatelje/ice, omogućiti što jasnije shvaćanje i kapacitiranje školskih djelatnika/ica za područje mirovnog obrazovanja.*

Uredila Emina Bužinkić

